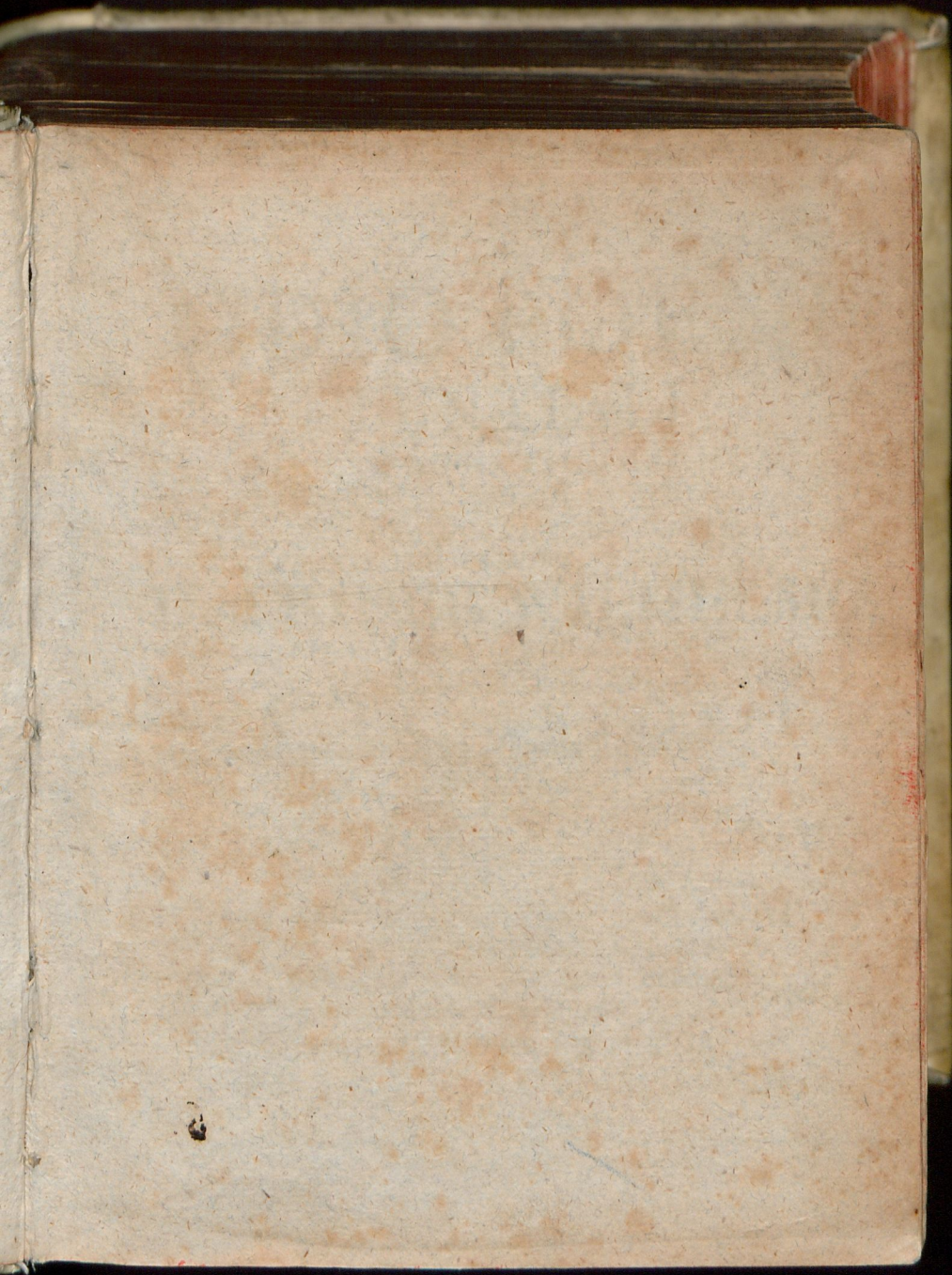
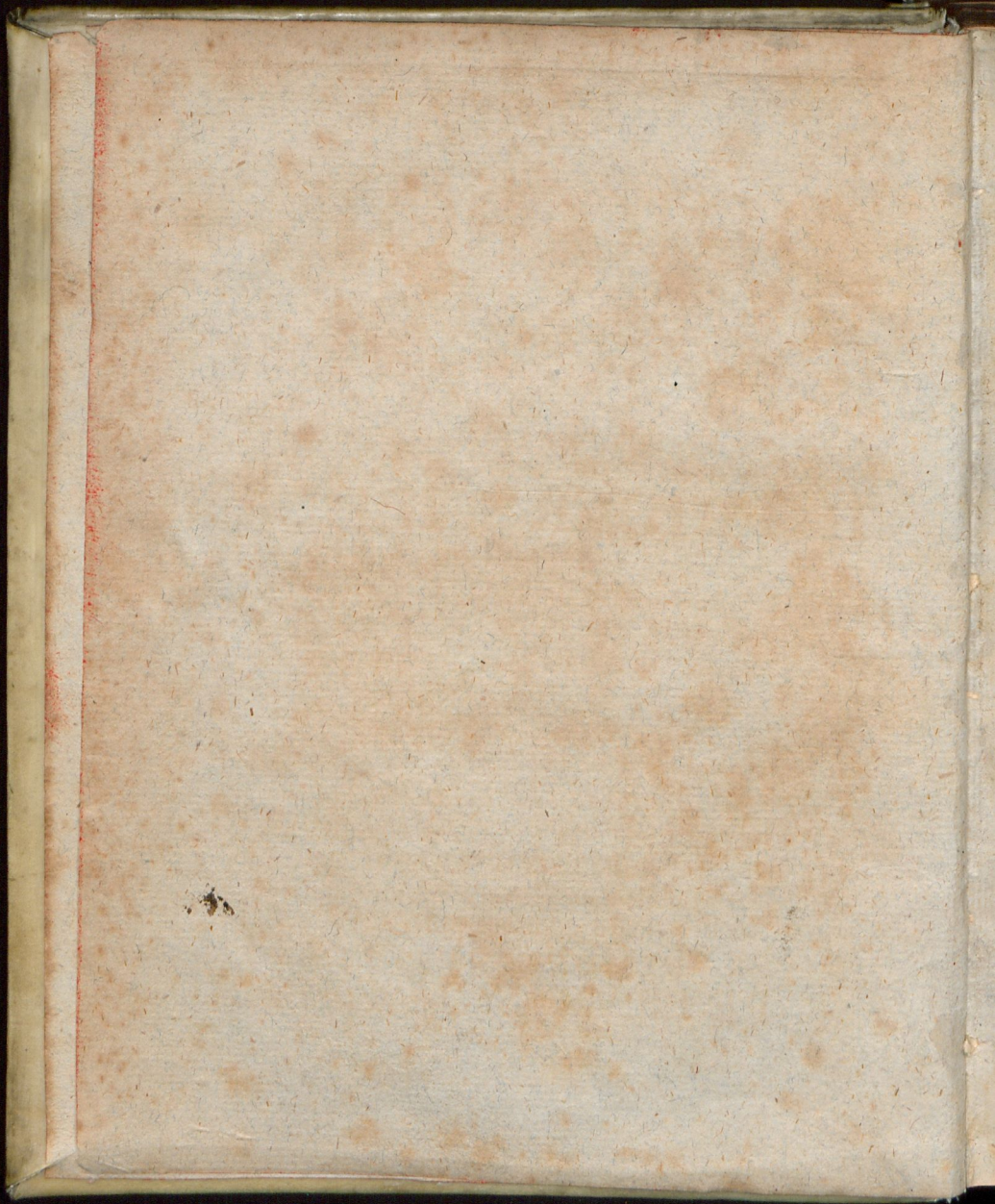

Nf. 16.

46

DISSERTATIO THEOLOGICA

DE

FIDE, TAMQVAM
OPERE DEI SVMMO:

QVAM

DIVINO FRETVS AVXILIO

IN REGIA FRIDERICIANA

PRAESIDE

PAVLO ANTONIO,

S. S. THEOLOGIAE DOCT. EIVSQUE PROFES-
SORE PVBL. ORDINARIO, CONSISTORII REGII
IN DVCATV MAGDEBVRGICO CONSILI-
ARIO, ET DIOECESEOS SALANAE
INSPECTORE,

*PATRONO AC PRAECEPTORE SVMMA ANIMI
VENERATIONE COLENDO,*

IN AVDITORIO MAIORI
SOLEMNI MODESTOQVE DISQVIRENTIVM
EXAMINI SVBIICIT

AVCTOR

IOANNES LICHOTIVS,

ELBINGA-PORVSSVS,
S. THEOLOGIAE CVLTOR.

HALAE MAGDEB. AD D. MAII. AN. REPAR. SAL. CID 18CC XXVIII.

LITTERIS CHRISTIANI HENCKELII, ACAD. TYP.

DISERTATIO THEOLOGICA

DE

FIDE, TAMOVAM
OPERE DEL SYMNO

GRATI

DIVINO AMI ANXIMO

IN REGIA TRIDERICIANA

PRASIDE

PAVLO ANTONIO

2-24 HNOLOGIAE DOCT. ET SAVOUE PROFES.
SORE PUBL. ORDINARIO. CONSISTORIO REGIO.
IN PVBLICV MAGDVBVNO CONSILL.
AKIO, ET DIOCESEOS SALTANB

PRATONO AC PRASIDITORE ET MINA ANIMI
VENERATIONE COTANDO

IN ACADEMIA MAIORI

SOLEMNI MORTUO ET DISOBLIVITVM

EXAMINE SVBSTIT

ACTOR

IOANNITSLICHTIVS

2-24 HNOLOGIAE DOCT.

HABAE MAGDEB. AD D. 1717 AN. MDCCLXVII. MDCCXXVII.

LIT TERIS CHRISTIANI HEBERLIN ACAD. LIB.

VIRIS
MAGNIFICIS, GENEROSIS, AMPLISSIMIS
ATQVE CONSVLTISSIMIS,
PROCERIBVS CIVITATIS REGIAE
ELBINGENSIS,

VIRIS
MAGNIFICIS, GENEROSIS, AMPLISSIMIS
ATQVE CONSVLTISSIMIS,
DOMINO

ISRAELI HOPPIO,
BVRGGRAVIO REGIO ET PROTO-SCHOLARCHAE,

DOMINO
CAROLO RAMSEY,
PRAESIDI,
DOMINO

DOMINICO MEYERO,
VICE-PRAESIDI, OFFICHIQVE PVPILLA-
LARIS CVRATORI,
DOMINO

SIGISMVNDOSIEFERT,
ECCLESJARVM PRAEFECTO,
PRAECONSVLIBVS GRAVISSIMIS:

NEC NON

DN. DANIELI FVCHSIO,
CONSVLVM SENIORI,

DN. IOANNI SIGISMVND O IVNG-
SCHVLZIO, ALIAS NEODICO A ROEBERN,
REI MILITARIS COMMISSARIO,

DN. MICHAELI ENGELCKE,
REI PISCATORIAE PRAEFECTO,

DN. BARTHOLOMAEO MEIENREIS,
CAMERARIO AB EXTRA,

DN. DANIELI CONRADO,
SCHOLARCHAE, XENODOCHII MAXIMI CVRATORI,
ET REI MOLENDINARIAE PRAEFECTO.

DN. GEORGIO BRASSIO,

DN. IACOBO BECKHERO,

IVDICI VRBANO,

DN. IOAN. HENRICO MOELLERO,
CAMERARIO CIVITATIS,

DN. PETRO KAVERAV,
CENSORI,

DN. PHILIPPO SCHROETERO,
VICE-CAMERARIO.

DN. CHRISTOPHORO ROSKAMPFIO,
IVDICI TERRITORIALI,

CONSVLIBVS MERITISSIMIS,
MAECENATIBVS AC PATRONIS SVIS
SVBMISSO OBSERVANTIAE CVLTV PROSEQVENDIS.

VIRI

MAGNIFICI, GENEROSI, AMPLISSIMI
ATQVE CONSVLTISSIMI,
MAECENATES AC PATRONI SVBMISSO OB-
SERVANTIAE CVLTV PROSEQVENDI!

QVVM illi, quos supremum
numen publicæ salutis gu-
bernaculis admouit, ipsius
Dei

Dei vicibus in terra fungantur, ob e-
amque caussam deorum nomine in
litteris insigniantur cælestibus; sum-
ma profecto eosdem animi deuotio-
ne prosequendos, iisque rationem
rerum nostrarum reddendam esse,
res ipsa loquitur. Id quod in primis
eos decere arbitror, qui studiis sacris
operantur, vt & in hoc grauissimo
officio aliis suo præluceant exem-
plo. Facile ex his, cur VESTRIS, PA-
TRES PATRIAE AMPLIS-
SIMIS NOMINIBVS, hæc me-
as qualescumque studiorum primi-
tias, sacras deuotasque facere sustine-
am, constare potest. VOS enim estis,
quorum imperio & ditioni me subie-
cit prouida numinis summi, cuncta
sapi-

sapienter dirigentis, cura; quorum
sub tutela, ceu umbra dulcissima, a
primis incunabulis recubare secure,
mihi datum fuit; immo quorum insi-
gnis erga athenæum patrium munifi-
centia, in me indignum maxima bene-
ficia deriuauit. Nihil enim VO-
BIS est prius, nihil antiquius, quam
vt non modo adolescentum ingenia
bonis artibus imbuantur; sed & vera,
nec fucata, eorum pectora pietate ex-
ornentur. Præterea quidquid VO-
BIS mens suggerit consilii, quid-
quid dignitas potentia, quidquid
ardoris erga vestros amor, id omne
ad salutem patriæ promouendam cle-
mentissime confertis. Accipite ergo,
VIRI MAGNIFICI, GENEROSI,
CON-

CONSVLTISSIMI, PROCERES
PATRIAE GRAVISSIMI, MAE-
CENATES atque PATRONI o-
mni obseruantiae cultu deueneran-
di, hocce animi gratissimi, pecto-
ris candidissimi, mentisque deuo-
tissimae, munus, quod omni destitu-
tum splendore VESTRA praecleara
fretus clementia, summa cum vene-
ratione VOBIS consecro, idque vt
pro singulari VESTRA indul-
gentia benigne accipiatis, meque
dignemini beneuolentia, demis-
sa precor mente. Ego vero praepo-
tentem rerum omnium modera-
torem supplex semper venerabor,
vt VOS, VESTRAMQVE rem
publicam suo praesidio, ceu clypeo,
tua-

tueatur, omniaque, quæ VOS bea-
tos felicesque reddere possunt, cle-
mentissime largiatur.

VESTRARVM MAGNIFICARVM
ET NOBILISSIMARVM AMPLI-
TVDINVM

Halæ, die xxvi. Maii,
M DCC XXVIII,

obseruantissimus cultor

IOANNES LICHOTIVS.

AUCTORI ΓΝΗΣΙΩ

præsentis dissertationis
integerrimo atque doctissimo

IOANNI LICHOTIO S.

LENA, en! plantavit: plantatum HALA nostra rigavit;

fit Deus * *ἀυξάνων*. Patria dicat Amen!

At fit fixa fides maneatque in Numine summo!

Sis ** Christi! in Christo fit Pater ipse tuus!

* I Cor. III. 6. 7. ** *ibid.* v. 22. 23.

ἑπιφάνημα προσηματικόν

PRAESIDIS.

PROLEGOMENA.

Σύνοψις.
Fide descripta §. I. *summa eius* *struque institui* *exponitur ratio*
indicatur necessitas. §. II. no. §. III.

§. I.

Quoniam in tradenda doctrina de *fide* aliquid pro illa tenui infirmaque parte tendandi nobis animus sit, atque demonstrandi, eam omnibus Dei operibus longe antecellere; ante omnia, quid nobis hoc fidei nomine veniat, paucis videtur indicandum. * Intelligimus potentem illam operationem, qua Deus, ex pura gratia, ob Christi meritum, mediante verbo & baptismo, in homine, infinitum in modum depravato ac mortuo; sed diuinitus ob peccata contristato & contrito, cum viribus ad credendum spiritualibus, ipsam nouam vitam producit, eumque proinde omnis gratiæ atque æternæ salutis, Christi sanguine partæ, reddit participem. **

* Etenim varii occurrunt passim fidei significatus, quos recensere merito superfedemus, quum ubique obuii sint expositique. Id saltem hic obseruari velim, quando homines, a

vera doctrina longe alieni, in suis scholis *fidei* voce vtuntur, ea tantum puerorum more ludere, & ad incautos fallendos turpiter abuti. Produco hic primo in medium patres Tridentinos, qui in concilio, quod habuerunt, multa de fide verba faciunt; at toto, quod aiunt, cælo, nostram sententiam ab illorum de fide mente differre, ostendit venerabilis senex, PAVLVS ANTONIVS noster, præles atque præceptor pie nobis venerandus, in *dissert. de insigni harmonia fidei*, §. 35. pag. 33. sequ. Deinde fucum faciunt, qui Socini castra sequuntur, dum fidei mentione iniecta, nihil aliud, nisi eiusmodi vitæ sanctæ conatum intelligunt, quo Christi præcepta institutaque diuina obseruare quis adlaborat: quod ex FAVSTO SOCINO probat vener. IO. GEORGIUS WALCHIVS in *actis Pauli Philip. illustratis*, §. 55. insertis *primitiis sacris Ienensibus*, p. 272. vbi simul monetur, quando Arminii adflectæ de fide loquantur, eundem latere anguinem in herba. Nec illos prætermittere possum, qui fanaticorum placita sequuntur. Hi enim cum nostratibus conceptis verbis, fide iustificari hominem, adfirmant; sed si rem ad verum exigas, id sub hac splendida voce alunt, quod longissime a genuina fidei notione abest. Contra quas præstigijs folide calamum strinxit venerabilis Ienensium theologus, IO. FRANC. BVDDVS, præceptor & hospes quondam patris instar colendus, in *dissert. theol. de fide, quam nonnulli fingunt, naturali*, in *miscell. sacr.* parte III. pag. 113. cui addatur IO. ADAMVS SCHERZERVVS acutissimus, *de vocatione discipulorum Christi ad apostolatam exercit.* philol. theol. sect. II. quæst. IV. Nos vero scripturæ sacre ductu, eam indicamus fide notionem, quam modo produximus. Præcipue quidem in fidem, quam vocant, *specialem*, oculos defixos habebimus; ita tamen, vt *generalis* non penitus omittatur.

** Hæc fidei productio in sacris litteris *regenerationis* voce venit, *Ioan.* III, 3. coll. v. 15. 16. 17. 18. I. *Ioan.* V, 1. I. *Per.* I, 3. qua voce ad rem ipsam exprimendam nihil videtur esse aptius, vt pluribus exponit modo laudatus IO. FRANC. BVDDVS in

in *instit. theol. dogm.* lib. IV. cap. III. §. 16. p. 1205. Possunt quoque de hac fidei notione euolui pii confessores in *apol. Aug. conf. artic. IV. p. m. 19. coll. declaratione artic. concord. pag. m. 952. sequ.*

§. II.

Hæc fides quum sit omnis salutis fundamentum, res ipsa loquitur, nihil vera * fide esse debere prius, nihil antiquius. In primis illos, qui litteris sacris ad saluandos alios vacant, vt totos se fidei studio tradant consecrentque, durissimum vrget necessitatis telum. **

* Fide omnem salutem animæ absolui, merito tamquam euictum hic supponere possum, quum nemo inter nostrates hac de re dubitet. Conferri tamen possunt loca: *Marci XVI. 16. Ioan. III. 16. 36. Act. XIX. 21.* Quæ quum ita sint, ecquis sibi persuadeat, rem leuis esse momenti, quam quis de fide menti infixam habeat opinionem? Summum utique addit salus sempiterna periculum, si erronea est fides, & scripturæ sacræ non conformis. Interim proh dolor! nihil est solemnius, nihil frequentius, quam vt plurimi inani quadam fidei umbra, vanisque commentis se decipiant. Alii litteralem aliquam & externam de Christo eiusque morte historiam, omni destitutam adfensu adfectuque diuino, pro vera fide reputant. Alii carnis quamdam securitatem, imaginationem & figmentum proprii cerebri de impunitate quorumlibet scelerum etiam sine pœnitentia, pro fiducia, quum vera fides requirit, venditant. Alii mortuam fidem, omni fructu spirituali, vitæque, quæ ex Deo est, carentem, pleno ore pro vera fide profitentur. Alii aliter hic in deuia rapiuntur & præcipitia. Præiudicatæ, quæ vigent in orbe christiano de fide opiniones, vtramque hic faciunt paginam, quarum vi abrepti mortaliū plurimi æternæ salutis faciunt naufragium. Quæ præiudicia, seu suauissima plurimorum de fide somnia, recenset clar. IO. GVIL. BAIERVS, filius, in *disquis. theol.*

*theol. de præiudiciis practicis christianismo noxiis, cap. II. §. 10. pag. 20. cui iungendæ summe venerab. PRAESIDIS observationes theol. de conuersione Samaritanorum ad christianismum, §. 5. pag. 4. sequ. vbi mulieris Samaritanæ circa fidem præiudicia, a diuino scriptore Ioanne cap. IV. consignata, expendantur. Parescunt ex his satanæ, iurati generis humani hostis, innumeræ machinationes, qui, quum redemptionem generis humani non potuit impedire, omne suum artificium eo confert, vt organon adplicationis vel eripiat, vel labefactet, vel deprauer: sunt verba summi ecclesiæ nostræ theologi, MART. CHEMNITII in loc. theol. parte II. pag. 241. De quo sua quoque ætate acerbissimas nectit querelas b. MART. LUTHERVS, quas exhibet præfatio in epistolam ad Romanos, quam observationibus illustratam introductioni historico-theologicæ in epistolam ad Rom. subiicit vener. IO. IAC. RAMBACHIVS, præceptor noster pia mente colendus, §. 17. pag. 171. sequ. Plura hæc de re patris nostri testimonia vide in MART. STATII *Luthero rediuiuo*, lib. I. cap. I. pag. 21. sequ. & passim alibi.*

** Præeuntem hic habemus megalandrum MART. LUTHERVM, qui in *præfat. in epist. ad Gal.* ex adlegatione collegii pastoralis Lutheri a CONRADO PORTA editi, parte V. pag. 106. hæc dulcissima verba de semetipso consignauit: *in corde meo iste vnus regnat articulus, scilicet fides Christi, ex quo, per quem & in quem omnes mee, die nocteque stuant & resunt theologicæ cogitationes; nec tamen, pergit, comprehendisse me experior de tantæ altitudinis, latitudinis, profunditatis sapientia, nisi infirmas & pauperes quasdam primitias & veluti fragmenta. En hic mentem vere Lutheranam! Id quoque muneris, quod angelicis tremendum humeris, requirit dignitas grauitasque. *Ἦτος τὰ ἴσα τὸς ἰσχυρός; ad hæc quis idoneus?* exclamat *Paullus* II. Cor. II. 16. is profecto solus, qui fide vera & diuinitus accensa, præcinctum præ se fert pectus, qui fide vera & diuinitus accensa, præcinctum præ se fert pectus. Quanta hic subeunda fido Christi feruo certamina? quanta rerum discrimina? *prædicare*, inquit MART. LUTHERVS, *verbum Dei,**

Dei, nihil aliud est, quam derinare in se furorem totius inferni & satanae, deinde omnium sanctorum in mundo, & omnem potentiam mundi. Est autem, pergit sanctus vir, periculosissimum vitae genus tot dentibus satanae subiici. Quanta ex his aureis verbis clareat fidei necessitas, neminem fugere posse arbitror: quippe quæ omnia tela maligni illius ignita, exstinguere valet. His accedit, quod sit illius, qui ad alios salutari doctrina pascendos constituitur, fidem veram a tot, quibus obnoxia est, deprauationibus distinguere & separare; ecquis tandem hoc præstabit? nisi qui ipse veram animo imbibere fidem. Merito enim hic maiorum insisto vestigiis, qui in Aug. confessione pag. m. 25. de doctrina fidei ingenue adserunt: tota hæc doctrina ad illud perterrefactæ conscientie certamen pertinet, nec sine illo certamine intelligi potest. Sed hæc sufficiant. Conferri vero meretur summe venerabilis senex, abbas IOACH. IVSTVS BREITHAVPTVS, in disputat. theologica de notis candidatorum ministerii ecclesiastici, thesi III. n. 5. pag. 12. sequ.

§. III.

Ex his, quæ præmissimus, facile, cur nos de fide, tamquam opere Dei summo, agamus, constare potest. Superest, vt aliquid de methodo tractandi addamus.

* Vt res tota, vt dicunt, a fonte repetatur, primo tractabimus de operibus diuinis in genere, vt sic ex collatione variorum Dei operum, quantum fides sit opus, eo melius clariusque videri possit. Hinc caput primum *de operibus diuinis aget in genere*, quod nobis viam aperit ad caput secundum, *de fide, tamquam opere Dei*, & per hoc tandem licet ad id, in quo cardo nostræ disputationis vertitur, peruenire, ad caput tertium, *de fide, tamquam opere Dei summo*.

Iam liceat tractationis nostræ vela pandere, diuino nitentibus ductu & influxu. Interim rogamus lectorem, vt ignoret nostræ infirmitati, omniaque in optimam interpretetur partem,

tem, considerando, hæc a iuvene, parum exercitato, esse percripta.

CAP. I.

DE OPERIBVS DIVINIS IN GENERE.

Describitur finis, ad quem homo, *Σόλος* *Fig.* *γ.* *Miracula.* §. VIII.
 creatus est, ad cognoscendum
 colendumque Deum, §. I. Ad quem
 finem adsequendum opera diuina,
 tamquam media, tendunt. §. II.
 Hinc datur operum diuinorum.

I. Descriptio, §. III.

II. Diuisio, §. IV. in

1. Opera naturæ, §. V. quæ sunt

a. Hoc vniuersum. §. VI.

β. Homo præcipue. §. VII.

2. Opera gratiæ, quorundam exhibetur

a. Descriptio & fundamentum. §. IX.

β. Diuisio & ratio denominationis. §. X.

III. Conuenientia operum naturæ & gratiæ. §. XI.

IV. Differentia. §. XII.

§. I.

EVm in finem homo conditus est, vt Deum, ens illud, quod omnium rerum, quæ cælo terraque continentur, auctor primaque causa existit, cognoscat, debitoque summas eiusdem perfectiones cultu prosequatur. *

* Id ipsa ratione suffragante tandem constat, & quidem argumento, vt aiunt, a priori petito. Comprehende quæso & propone ante oculos, quam ratione, Numen illud supremum, cuius existentia, teste M. TULLIO CICERONE de natura deorum, lib. II. pag. m. 57. omnibus innata est, & quasi insculpta animo, ductum fuerit, vt ad producendas res creatas sese acingeret? Num spe amplificandæ augendæque perfectionis, & exinde redundantis beatitatis id fieri potuit? Id summa, qua gaudet, ens necessario existens, independentia indignum censeretur. Est enim sibi ad omnem beatitatem sufficientissimum, nec vlla e re, quæ extra ipsum existit, eiusdem

dem perfectio augeri potest. Hinc nulla alia ratione permotus Deus condendi hoc vniuersum animum induxit, quam vt manifestaret infinitas suas virtutes, easque cognoscendas, venerandas, exosculandasque rebus productis præberet & porrigeret. Quum iam a posteriori, vt more, in scholis recepto, loqui pergamus, adpareat, solum hominem inter omnes res creatas, quæ sensibus percipiuntur, ita esse formatum, vt huic consilio diuino adimplendo & exsequendo parem se esse deprehendat: (gaudet enim intellectu ad conditorem suum cognoscendum; gaudet voluntate, quæ se ad debitos summo perfectissimoque rerum omnium arbitro honores deferendos potest componere. Insuper naturali quodam instinctu ad omne id, quod vel sua nos benignitate, vel præstantia adficit, venerandum amandumque impellimur;) quis dubitet, hominem hunc in finem conditum esse atque procreatum, vt Deum cognoscat colatque: idque ipsa natura magistra edoceri.

§. II.

Vt vero Numen illud supremum rite cognosci & amari posset, velut in effigie menti humanæ proponendæ erant perfectiones diuinæ: * id quod factum, dum Deus tot, tamque innumera, produxit opera.

* Quum is, qui cognoscendus est ac venerandus, Deus, lucem inhabitet inaccessam, nec vlla oculorum acie, infinita eius essentia capi, vel adprehendi possit, non aliter mortalibus innotescere potuit, quam per expressum quoddam exemplar, quod diuinæ contineret sisteretque virtutes. Lucem his adfundit locus *Exod. XXXIII, 20.* vbi Moysi, gloriam diuinam, seu fulgidissimam, quam nemo mortalium ferre poterat, diuini numinis formam, vt oculis vsurparet, petenti, Deus contestatur: *non poteris videre faciem meam: homo enim me videre & viuere nequit,* & v. 23. id confirmat, dum אַחֲרַי *posteriora,* inquit, *mea videbis:* quod commodissime de effectibus, seu operibus diuinis, immensæ essentiæ virtutes, modo intellectui

B

huma-

humano tolerabili & accommodato, repræsentantibus, explicare licet. Quæ vero ratione hæc cum v. II. ubi dicitur: *adloquebatur Iehouab Mosén a facie ad faciem*, cet. sint concilian-
da, vide celeberr. IO. FRANC. BVDDEVM in *historia ecclesiastica vet. testam.* tom. I. per. II. §. 7. pag. 522. Idem quoque declarat I. Cor. XIII, 12. *cernimus nunc di éσώτρης per speculum én αὐτῷματι.*

§. III.

Hæc igitur est *operum diuinorum* natura indolesque, vt diuinas virtutes, perfectionesque animo humano, tamquam in imagine quadam, exhibeant proponantque, & quasi in tabula depingant. * At quotus est quisque, qui adtentis, hæc specula, visui suo quotidie exposta, oculis di-
gne lustret. **

* Paullus, gentium doctor summus, hæc ad *Rom. I.* 20. difertis refert exponitque verbis: *τὰ ἀόρατα αὐτῶν, inuisibilia Dei*, scilicet *αὐτῶν*, vt statim addit, *δύναμις καὶ θεότης*, quam nemo vmquam vidit, *καθ' ὁράταις περὶ αὐτῶν*. Quomodo? *τοῖς ποιήματι, ex iis, que facta sunt, ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ex creatione mundi*, id est, ex operibus, per primænam creationem a Deo productis. Addi huic loco potest *Psal. XIX.* 1. 2. seq. *celi enarrant gloriam Dei* cet. quorum commatum egregiam explicationem suppeditat HERM. WITSIVS in *æconom. fæder. Dei cum hominibus*, lib. III. cap. V. §. 12 pag. 319. Sed his diutius inhærare non placet. Obseruandum vero, quando in scriptis philosophorum, idololatriæ deditorum, insignia de Deo, ex operibus cognoscendo, videntur occurrere testimonia, caute & cum grano salis esse accipienda. Audiamus, vt vnicum adferam exemplum, L. ANNAEVM SENECAM in *præfat. natur. question.* lib. I. pag. m. 571. qui alta voce naturæ opera decantans concludit: *illic incipit Deum nosse. Quid est Deus? mens vniuersi. Quid est Deus? quod vides totum & quod non vides totum.* cet. Verum in eiusmodi stoicorum effatis con-

fun-

fundi Deum cum ipsa natura, nec ea, qua par est, ratione ab eadem separari, satis probatum est a vener. IO. FRANC. BVD-DEO dilert. II. *de erroribus stoicorum in philos. morali* §. 2. quæ in *analectis historie philosophice* exstat: quemadmodum & alias sub splendidis nominibus absurda, imo impia, dogmata venditarunt.

** Merentur hic legi, quæ ipse homo paganus M. TVLLIVS CICERO, de hoc mortalium torpore exhibet *de natura deorum* lib. II. pag. 90. 91. *adsiduitate quotidiana, & consuetudine oculorum, adsuescunt animi, neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: perinde quasi novitas nos magis quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitarè.* Quam hominum hac in re negligentiam, ignaviam & incuriam litteræ sacræ cum brutali comparant stupore. *Pf. XCII, 7. איש-בער לא ידע וכסיל לא יבין את-הוא:* *vir brutus non novit, non curat, considerat, & stultus non intelligit, aut penetrat hoc: quod scilicet de amplitudine operum diuinorum, & sine, per illa intento, dictum est v. 6. vid. vener. præceptoris nostri IO. HENRICI MICHAELIS adnotationes vberiores in bagio-graphos vet. testam. libros, vol. I. in Psal. pag. 701.*

§. IV.

Duplex vero datur operum diuinorum campus, isque latissimus, * quorum alter continet opera, vti vocantur, *naturæ*: alter exhibet opera, quæ dicimus, *gratiæ*.

* Tantam operum diuinorum varietatem, tamque cumulatam complexionem, finis, ad quem rerum creaturarum tendit productio, requirit. Quod si enim per opera diuinæ virtutes, quæ sunt innumeræ & infinitæ, manifestari debent, in infinitum sane cumulanda & varianda fuere, vt in illis immensæ sapientiæ, infinitæ benignitatis, summæ omnipotentiae, cetera specimina, oculis hominum exponerentur.

§. V.

Opera naturæ sunt res, quæ per primæuam creationem a
B 2 Deo

Deo ex nihilo productæ, adhuc conferuantur, infinitam, qua pollet Numen supremum, indicantes potentiam. Hinc *regnum*, vti loquuntur, *omnipotentia* constituunt.

§. VI.

Ad hæc opera refertur totius huius vniuersi immensus, nec vllis fere circumscribendus limitibus, ambitus, & omnia, quæ in eo cernuntur, diuinarum virtutum illustrissima monimenta, * quæ omnium animos in stuporem admirationemque rapiunt merito.

* Illa puto vastissima splendidissimaque cæli tecta, tot tantisque distincta fideribus. *Orbem terrarum*, vt verbis, quæ in M. TVLLII CICERONIS *consolatione* pag. m. 203. habentur, vtar, *magnum quoddam theatrum, diuina mente, repletum, & celestis indicandæ sapientiæ gratia tam multis vndique collucentibus ornamentis illustratum ac depictum*. Quæ diuinæ omnipotentia opera, summa sua præstantia, etiam eos, qui sola lucerationis fruebantur, mouerunt, vt pro virili in iisdem prædicandis haud officio suo defuerint. Inter quos modo indicatus CICERO *de natura deorum* lib. II. & L. ANNAEVS SENECA in *question. naturalibus* lib. I. sequ. haud vltimum occupant subfellium. At enim vero multo grauius & dignius diuina oracula nobis hæc omnia pandunt & scribunt, quam ab vlla ingenii humani acie, vel dicendi flumine, fieri potuisset. Vide *Iobum* cap. XXXVIII. vsque ad XLII. *Sir.* cap. XLIII, & XLIV. reliqua. Quorum omnium naturas fusius explicatas & enodatas, in eorum euolue scriptis, qui studiis physicis vacant, quæ notissima sunt, omniumque teruntur manibus. In compendio hic inseruiunt, qui deuota mente naturæ percurrunt opera, & salutare animis legentium, ad amplectendum summum, quod hic se prodit, bonum, addunt stimulos, b. IOAN. ARNDIVS in *vero christi-*

christianismo, lib. IV. toto, & FRANC. DE SALIGNAC DE LA MOTHE FENELON in *demonstration de l'existence de Dieu*.

§. VII.

Inter omnia vero, quæ hocce vniuersum exhibet, & contemplanda præbet, opera, *homo*, intellectu & voluntate præditus, summum summi numinis artificium, corpore spirituque constans, * principem obtinet locum.**

* Maximum id sane maximi artificis habetur specimen, quod immateriale materiali, spirituale corporali, iunxerit. Summam ad stupendam hanc partium diuersissimarum intimam coniunctionem requiri potentiam, perfectissimumque intellectus diuini acumen, quis dubitet? en quantum homo artificium! Hæc intento quasi digito innuere voluit b. MART. LUTHERVS in *comment. in Gen. cap. II. dignum admiratione est consilium Dei, in creando homine, quem quum condidisset ad animalem vitam, & actiones corporales; addidit tamen potentiam intellectualem, que in angelis quoque est, vt sit homo mixtum animal ex brutali & angelica natura.*

** Hæc ex ipsa naturæ humanæ consideratione, ad colendum rerum omnium conditorem, (de quo fine §. I. plura exarata sunt,) immo ad ipsam imaginem diuinam, procreatæ, satis superque constare possunt. Quibus vero inherere non licet. Conferri meretur MICHAEL LILIENTHAL in *der wärscheinlichen Vorstellung der Geschichte unsrer ersten Eltern*, cap. I. pag. 2. sequ. & modo laudatus FENELON lib. cit. n. 30. pag. 62. sequ.

§. VIII.

Nec sicco prætereunda pede, quum breuissimis naturæ regnum percurramus, partim ea, quæ ipsa natura, exhibet producitque miracula; * partim, quæ præter & super omnem naturæ ordinem a Deo edita sunt, & *miracula*, proprie sic dicta, adpellantur.**

* Per hæc, quæ alias *mysteria philosophica*, seu *naturæ*, audiunt, intelligimus stupendos illos effectus, quorum quidem ipsam naturam agnoscimus matrem parentemque; modum vero rationemque horum naturæ operum, nemo, etfi sagacissimus philosophorum, explicare potuit. Quem non rapit in admirationem stuporemque sui ipsius ortus? Quanta hic quæso, occurrunt miracula, siue animæ, siue corporis tui originem, sanctis lustres oculis? *Quis suæ*, inquit HERM. WITSIVS de *æcon. fæd. Dei cum hominibus* lib. III. c. VI. pag. 328. *nobis corporeæ natiuitatis arcana pandet? quis, qua ratione intra matris suæ viscera, sicut lac fusus, tamquam caseus coagulatus sit, obseruare edisseret? quasi sacro stupore correptus, ipse exclamabat vates: mirabiliter factus sum, mirabilia sunt opera tua cet.* Quis porro admirandum illum inter animam corpusque nobis explicabit nexum? qua ratione illius in hoc transeant operationes? quisnam huius vinculi modus? quæ natura? sane qui per *harmoniam præstabilitam* hocce naturæ mirum indagasse sibi visi sunt, rem infinitis inuoluere difficultatibus: quod pluribus scripta, contra hanc hypothesein edita, demonstrant, inter quæ vener. nostri IOACH. LANGII primum tenent locum. Confer ven. IO. FRANC. BYDDEVM in *isag. historico-theol. ad theolog. vniuersam* lib. I. cap. IV. §. 19. pag. 274. Plura vero de eiusmodi naturæ mysteriis dabit vener. IO. GEORGIUS WALCHIVS in *der Einleitung in die Philosophie*, lib. III. integro, pag. 694. sequ.

** Dari eiusmodi opera, quæ omnem naturæ nexum longe lateque excedunt superantque, illi, qui diuinorum oraculorum *θεογνωστία* agnoscunt, negare nequeunt. Summam vero per hæc innotescere Dei omnipotentiam, quis abnuat? hinc merito ad regnum omnipotentiae referuntur. Quæ vero contra hæc solent agitari dubia, solide discusserrunt, qui ferias nobis hic faciunt, b. GOTTFRIDVS OLEARIVS in tract. *Iesus der wahre Messias*, parte I. cap. I. sect. I. & II. pag. 19. sequ. & IO. FRANC. BYDDEVS in *thes. de atheismo & superst.* cap. III. §. 5. coll.

coll. cap. VII. §. 5. itemque vener. IOACH. LANGIVS in *caus-
sa Dei & relig. iudæis reuelate aduersus sic dictum naturali-
smum*, parte I. sect. 2. prop. IX. integra pag. 177. sequ.

§. IX.

Progredimur ad *opera gratiæ*, quæ Deus, sola er-
ga res creatas, amoris abundantia ductus, post tristissimum
Adæ lapsum, ad restituendum * genus humanum & ad or-
nandam sibi nouam in animis hominum, misere deperdi-
torum, domum ædemque, producit. **

* Nullus conceditur homini ad salutem aditus, nisi fa-
cta restitutione, quum Deus ob summam, qua gaudet mens
eius purissima, sanctitatem, ad sempiterna gaudia, sui que bea-
tissimam communionem, admittere possit neminem, nisi via
intaminata puritatis. Ex quo fundamentum horum operum
cognoscere licet.

** Conferri merentur loca: *Ez.* LVII, 15. 18. 19. *Ezech.*
XVI, 6. sequ. *II. Cor.* VI, 16. 17. *Apoc.* III, 20.

§. X.

Hæc gratiæ opera in infinitum abeunt, nec vllus
inexhausto huic mari ponendus terminus, * quum ad æ-
terna felicitate saluandum beandumque hominem ten-
dunt. Nec vnus sunt generis. ** Quando vero gratiæ
nomine indicantur, denominatio fit a potiori. ***

* Etenim huc ea omnia pertinent, quæ statim ab in-
cunabulis lapsi hominis, ad eripiendos miseros mortales edita
factaque sunt a summo salutis humanæ reparatore & per o-
mnia sæcula in hanc vsque diem continuata, opera. Tota huic
rei, penitus cognoscendæ, inseruit historia, eaque tum ve-
teris, tum noui testamenti, ecclesiastica. Hæc enim diuina,
quæ ad fundandum regnum gratiæ, in mentibus humanis,
numinis benignitas produxit, opera ante oculos ponit. Id
quod intento quasi digito semper adtendit, qui præclaris me-
ritis

riticis ecclesiam nostram exornat, CHRISTIANVS EBERHARDVS WEISMANNVS in *introductione in memorabilia historiae sacrae noui testam.*

** Vel enim ad remouenda & tollenda ea omnia, quae regni Christi cursum impediunt cohibentque, spectant; vel ad conuocandum congregandumque homines ad beatum cum Christo consortium, abeunt. Ad priora referas iudicia inimicis & hostibus ecclesiae & pietatis inflicta. Huc respicit LVGII CAECILII LACTANTII liber de *mortibus persecutorum*, & IO. HENR. MAII, patris, *œconomia iudiciorum diu. testam. menti, itemque noui.* Ad posteriora faciunt tum ea gratiae opera, quibus homo ex caligine densissima, ad clarissimam lucem euocatur, conuertiturque adeo atque regeneratur, ut fit in illuminatione fideique, præclarissimi operis, accensione: tum & ea opera, quibus hominem ita conuersum Deus confirmat conseruatque in bona ac spiritali indole: id quod fit in renouatione quotidiana mentisque sanctificatione. Nec omittendæ diuersæ regni gratiae œconomiae & dispositiones, ad salutem hominum adaptatæ: quas copiosius HERM. WITSIVS *œconom. fæder.* & IOAN. BRAVNIVS in *doctrina fæder.* recensent; breuius IO. FRANC. BVDDEVS in *dissert. theol. de prærogatiuis fidelium noui testam. præ fidelibus vet. testam. inserta miscellan. sacris*, parte I. §. 6. pag. 96. sequi. Merito his adnumero, quando Deus singulis, vel integris gentibus & prouinciis, poenitentiae spatia præscripsit, certasque definiuit prædicando euangelio periodos, quibus elapsis, grauissimas incurrunt homines contemti verbi poenas. Hic conferri merentur, quæ de thesauris iræ & gratiae suppeditat summe venerabilis abbas, IOACH. IVSTVS BREITHAVPT, in *institut. theol. de credendis atque agendis* tom. I. lib. I. cap. III. §. 7. pag. 138. Porro mira illa & stupenda præpagatio religionis christianæ, eiusque conseruatio, utramque hic facit paginam: de qua pluribus actum est in *meditat. theol.* LAMP. GEDICCI sub præsidio venerandi nostri PRÆSIDIS ac præceptoris

ptoris habita, de diuina propagatione religionis Christianæ sub cruce.

*** Scilicet quia infinitus summi numinis amor, infinitaque erga miseros mortales misericordia, quam maxime hic sese exserunt, ita vt Paullus ad Eph. II, 7. τὸν ὑπερβάλλοντα πλεον, *supereminentes* illi tribuat diuitias. In hosce cælestes thesauros oculos defixos habuit b. HENR. MULLERVS, quando in libro: *Himlischer Liebes-Kuß*, diuinas operationes in animis fidelium soli videtur amoris diuini abundantia adscribere. Non vero hoc ita capiendum, ac si nullus hic detur omnipotentia, vel reliquis virtutibus diuinis, locus. Certe regnum gratia non minus esse regnum potentia, quam natura, ex sequentibus satis abundanter patebit.

§. XI.

Facile hinc, in quo conueniant, differantque inter se opera gratia & natura, adparet. Conueniunt, dum vtraque Deum agnoscunt auctorem, nec ratione finis vlla hic est pugna, dum omnia ad manifestandam diuinam gloriam, beatumque reddendum hominem, tendant.*

* Male hinc agunt, qui ex regno natura tela depromunt ad euertenda gratia opera: quod illi faciunt, qui abstrusissima arcana argumentis metaphysicis subiicere nulli dubitant, & ad neganda religionis christianæ mysteria turpiter iis abutuntur. Plura de eiusmodi hominibus suppeditat ven. 10. GEORGIUS WALCHIVS in *Paulli isagoge ad studium theologicum*, in *primitiis sacris lenensibus* §. 4. p. 10. In medio hictutissimus ibis. Nulla profecto hic fingenda pugna, immo potius opera natura tam sapienter Deus in prima creatione disposuit, vt ea operum gratia quasi exemplar sint: quod pluribus demonstrat HERM. WITSIVS in *æconomia fæder. Dei cum hominibus* lib. IV. cap. VI. de *typis naturalibus* pag. 640. Nec vero hæc amica operum diuinorum vtriusque fori conspiratio eo vsque extendenda, ac si omnia regni gratia arcana ex operibus natura possint indagari.

C

§. XII,

§. XII.

In multis tamen differunt. Opera naturæ ratione duce innotescunt; opera vero gratiæ sola nituntur reuelatione diuina. Porro illa homo solius naturæ deprauatæ viribus instructus peruestigare potest; hæc vero homo, supernaturali munitus luce, & diuini Spiritus gratia adiutus. * Denique sicuti ob intimam hominis corruptionem illa finem a Deo intentum non adsequuntur: ** ita hæc sola hominem vere felicem, vere beatum, reddunt, cumque ad æterna perducunt gaudia.

* Id aperte testatur Paullus I. *Cor.* II, 14. col. v. 10. Pluribus hæc ex ipsa rerum spiritualium agnoscendarum natura demonstrat b. IO. MVSAEVS in *introductione in theolog.* pag. 190. seq. confer vener. IOACH. IVSTVM BREITHAVPTVM in *institutionibus theolog.* tom. I. loc. I. cap. I. §. 4. pag. II. sequ.

** Nimirum, vt per hæc æterna salus obtineatur: quod pluribus prosequitur b. IO. MVSAEVS in *dissert. de luminis naturalis insufficientia ad salutem* cet. Interim nec suo destituuntur vsu. Egregiam præstant ad opera gratiæ manuuctionem, qua nisi vtantur mortales, obtinet finis *secundarius*, vt sint *inexcusabiles Rom.* I, 20, 21. Meretur hic conferri MART. CHEMNITIVS in *loc. theolog.* cap. I. de Deo §. 6.

§. XIII.

Sed quorsum hæc, interrogas? & quo tendit hæc tua, de operibus diuinis, tractatio? Eo abit, vt tot operibus diuinis consideratis expensisque, sancte præparetur animus ad iustum fidei negotio, tamquam operi Dei, pretium statuendum. Quod vt iam a nobis fiat, ordinis ratio postulat.

CAP.

CAP. II.

DE FIDE, TAMQVAM OPERE DEI.

ΣΥΝΟΨΙΣ.

Connexionē ostensa §. I. fidem esse
Dei opus probaturI. a summa mortalium credendi
ἀδυναμία. §. II. cuius traditur

1. existentia, probata

α. ex ratione. §. III.

β. ex revelatione. §. IV.

2. Origo. §. V.

3. Descriptio generalis. §. VI.

4. Descriptio specialis, ubi sistun-
tuntur partes huius mali

α. ratione intellectus. §. VII.

β. ratione voluntatis. §. VIII.

II. ex claris scripturae dictis, ubi

1. in genere soli Deo fidei ortus
tribuitur. §. IX.2. Speciatim singulis SS. trinitatis
personis. §. X.III. ex ipsa fidei natura eiusque pro-
ductione, quæ absoluitur

1. intellectus illuminatione. §. XI.

2. voluntatis vivificatione. §. XII.

IV. ex insigni, quæ fidei productio-
nem sequitur, animi mutatione.
§. XIII.

§. I.

QUUM priori capite de operibus diuinis generatim pauca quædam, velut in transitu, delibauimus: iam propius ad illud, quod cardo huius tractationis est, accedamus. Non vero satis commode *speciatim* de fide, quatenus ceteris omnibus diuini numinis factis præstet, summumque sit inter opera Dei, agi posse videtur, nisi fidei productionem non hominis; sed ipsius Dei opus, immo longe supra vires humanas esse, luculentis sit euictum rationibus.

§. II.

Principem facile hic obtinet locum argumentum, quod ex summa totius humanæ naturæ corruptione, intimaque, qua omnium vides pectora obsita obrutaque esse, credendi ἀδυναμία defumitur.*

* Vestigia liceat hic legere sancti Dei legati, Paulli, qui in
C 2
epi-

epistola, quam ad *Romanos* dedit, de genuina fidei natura indoleque commentaturus, longam præmittit capitibus prioribus profundissimæ, qua infecti sunt miseri mortales, depravationis delineationem. De quo apostoli sapientissimo instituto euolui merentur, quæ hac de re edisserit ven. IO. FRANC. BYDDEVS in *dissert. theol. de statu ecclesiarum apostolicarum* §. 17. sequ. in *miscell. sacris* parte II. p. 241. sequ. Bene ac sapienter idem edocent librorum symbolicorum pii auctores in *apol. Aug. conf.* pag. m. 90. *Non potest intelligi magnitudo gratiæ Christi, nisi morbis nostris cognitis cet. p. 96. beneficia Christi non poterunt cognosci, nisi intelligamus mala nostra.*

§. III.

Grauiissimo hoc mentes humanas laborare malo, quis inficias ire audeat? quum & ipsius rationis lumen id utcumque agnoscere videatur.*

* Scit enim homo, ipsa natura magistra, se ad celebrandum amandumque summum rerum omnium gubernatorem esse conditum. Sed si semetipsum suasque sub examen reuocare actiones haud neglexerit, facile sentiet & conuincetur, se viribus carere & destitui, quæ huic intento a Deo fini inseruire possint. Accedunt tot, quibus quotidie exposita est fors humana, calamitatum genera, quæ satis euidenter perturbatum generis humani statum indicant. Hinc dicit M. TVLLIVS CICERO: *non ut a matre; sed a nouerca natura editum esse hominem in vitam, cet.* Taceo aliorum hac de re, inter gentes, quæ verum Deum non colebant, testimonia, quum vbiq; occurrant. Idem confirmarunt hi homines, quando vel ad pœnitentiam, vel ad varia lustrationum genera, tamquam ad ancoram sacram, confugerunt: quæ omnia pluribus persequitur TOB. PFANNERVS in *system. theologiæ gentilium*, cap. IX. §. 6. & vel maxime IO. LOMEIERS in *Epimenide, sive de veterum gentilium lustrationibus synagmate.*

§. IV.

§. IV.

At in subsidium diuina sunt vocanda oracula, quippe quæ non modo hac in re amice cum recta ratione conspirant, idemque luce clarius hominibus exprobrant; * fed & in primis altissimam huius mali profunditatem, partim disertis verbis, ** partim per innumera exempla, *** referunt exponuntque.

* Instar omnium sit nobis locus ad *Rom. XI. 32.* συνέκλεισεν ὁ Θεὸς τὰς πᾶντας εἰς ἀπίθειαν, ἵνα τὰς πᾶντας ἐλεήσῃ, *conclusit Deus omnes in incredulitatem, ut omnium illorum miseretur.* Neutiquam vero existimandum, ac si vox συνέκλεισε, ineuitabilem decreti diuini hac de re connotet necessitatem; sed fumendam esse *declaratiue* res ipsa loquitur. Scilicet Deus, per litteras cælestes, luce clarius meridiana manifestauit & exposuit, omnes omnium temporum homines, per peccatum vitæ spirituali esse spoliatos priuatosque, & omnimodo hinc credendi virium defectu premi, nec a se laxiorem posse pro strictissimo iustitiæ suæ rigore mortalibus ferri sententiam. Lucem huic loco adfert vener. abbas, 10-ACH-IVSTVS BREITHAVPT in *institur. theol. de credendis atque agendis* tom. II. loc. III. c. II. pag. 158. & 176. cui addatur SA-LOMON GLASSIVS in *philol. sacra*, lib. III. tract. III. pag. 789. & 1569. nec non b. FRIDEM. BECHMANNVS in *theol. polem.* part. III. loc. I. controu. I. pag. 517.

** Ratio quum tanti mali summam profunditatem haud cognoscat, nec capere possit, quod alibi pluribus edocetur; litteræ, diuinitus ad nos datæ, id largissime supplet, dum omnes fere paginæ hoc loquuntur. Occurrunt hic omnia illa loca, quæ hominem vel instar mortui sistunt, *Eph. II. 1.* & cap. V, 14. *Ioan. V. 25.* quæ pluribus egregie exponunt beati nostri confessores *declaratione artic. concord.* pag. m 924. seqq. vel cum cæcitate & surditie maximam credendi ἀδυναμίαν contendunt. Vide *Es. XLII, 6. 7. 16.* *tradam te in fœdus populi, in lucem gentium ad aperiendum oculos cecos* cet. his in primis

spiritualiter cæcos connotari, nemini ex toto contextu obsecurum esse potest. Adde cap. XXXV, §. 6. *tunc aperientur oculi cæcorum & aures surdorum patefient.* cet. hic non tam de corporali, quam potius spiritali cæcitatibus sanatione sermonem esse, totius vaticinii cohærentia euincit. Antecedentia enim non de aduentu Christi in carnem; sed de eiusdem aduentu ad iudicium quoddam particulare, quod de antichristo erit exsequendum, loquuntur: quod pluribus demonstrare instituti ratio non permittit. Conf. *Act. XXVI, 18.* ἀνοίξομαι ἔφ'θαλμοῖς αἰσῶν, & *II. Cor. III, 5.* ὅτι οἱ κἀνοίξομεν ὡς ἀφ' ἑαυτῶν, λογισαδὲ τί ὡς ἐξ ἑαυτῶν. En summam aduocantiam. Hinc fluit Dauidica illa lamentatio *Psal. CXXX, 1.* מִמְעִמְקֵי עֲמֻקּוֹתַי קָרָאתִי אֶת־יְהוָה, *profundis clamo ad te, Iehoua,* profundissimam hisce deplorans pectoris sui corruptionem, qua velut diluuium se inundatum merisumque sentiebat. Idem profecto innuit regum sapientissimus, Salomo, *Cob. VII, 24. al. 25.* חֲקוֹק מִה־שְׁהִירָה וְעֵמֶק עֵמֶק מִי מִצְאָנֹךָ, *longissimum est, id quod fuit? & profundissimum, quis inueniat?* in antecedentibus v. 8. sequi. de vitanda impatientia, & de aduersis, æquo ferendis animo, verba fecerat: iam ad fontem horum omnium redit, quem nihil aliud esse scimus, quam mortalium ἀπιστίαν mentisque humanæ deprauationem. Hanc vero adserit esse עֵמֶק עֵמֶק instar maris inexhausti, cui euacuando nemo par inueniri potest. Sic habemus consentientem interpretem scripturarum eximium, b. SEBAST. SCHMIDIVM, qui in *comment. in b. lib. v. 23.* citati cap. ad *primeuum malum & omnium malorum causam, peccatum originis, malum profundissimum & imperscrutabile,* a Salomone respici putat, & v. 24. causam reddi, cur remota facta sit ab ipso sapientia, quia imago diuina est amissa. Ex qua communi generis humani labe vnum illum ex millenis eximit v. 28. qui est Christus, agnus ille inculpatus & incontaminatus, confer celeberrimi IO. IAC. RAMBACHII *notas vberiores in ecclesiasten Salom. in vberioribus adnotat. philol. exeget. in hagiogr. vol. II. pag.*

957. Incidit hic in mentem dictum saluatoris benignissimi *Luc. VI, 48.* vbi de viro illo, qui fundamentis rite iactis, domum sibi ædificauerat, dicitur: *ἔσκαψε καὶ ἔβηθυσεν, fodit & profunde excauauit.* Quo indicatur, hominem illum hoc in primis egisse, vt in summa naturæ suæ corruptione detegenda omne studium laboremque omnem collocaret, adeoque partem, quam vocant theologi, *priuatiuam* in conuersione curaret diligenter. Vnde consequitur, illos demum recte in negotio salutis adquirendæ versari, qui altissimas incredulitatis radices inuestigant, inque iis extirpandis fideles reperiuntur.

*** Merito huc refero discipulos optimi sospitatoris, qui exemplum peruicacissimæ credendi ignauix, præbent luculentissimum. Versatur adhuc in recenti, quum hæc scribuntur, memoria historia resurrectionis Christi, quæ hæc pluribus probat & euincit. Refert enim, discipulos *ἀπὸ τῶν ἄγγελος, instar deliramenti Luc. XXIV, 11.* famam resurgentis Christi habuisse, nec vlla fruendi lætissimo hoc nuntio valuisse vi, vel efficacia, immo *ἀπιστία*, tamquam vinculis, diuina demum potentia fractis, detentos fuisse. Hinc iuste, vt *ἀνέστη καὶ βεβαίως ἦν καὶ ἐβίβη, a seruatore, morte soluto, increpantur Luc. XXIV, 25.* Quid dicam de altissimo incredulitatis fomno, qui mentem *Thomæ* adeo occupauerat, vt cum extrema videamus eundem colluctantem desperatione, *Ioan. XIX, 24.* sequi. Hi omnes tot tantisque, a coelesti suo magistro diuina potentia editis, miraculis interfuerant, gloriam vnigeniti filii oculis quidam eorum in monte Thaboræo vsurpauerant; taceo alia huius rei momenta: victas tamen vides hoïce, tanta in luce versantes, *ἀπιστία* præbere manus. En in his mentes ad credendum stupidissimas! Possæt addi singulare eiusdem in rebus fidei torporis documentum, quod in gente Israelitica nobis relictum est. Quanta & hi in Aegypto & in ipso itinere, miraculorum diuinorum gaudebant abundantia; nulla tamen ratione ad fidem potuisse adduci, euen-

tus

tus, proh dolor! satis comprobavit. Immo ipsum antefignatum Mosen, huius, Deo consecratæ, gentis, tanto malo subactum, non potuisse desideratas terræ promissæ oras possidere, summum est profundissimæ, quæ imis infixæ est medullis, credendi *advantias* exemplum. vide *Num.* XX, II. 12. Reliqua, ne prolixiores, quam decet, sumus, nunc prætermittimus.

§. V.

Quod si de fonte primaque causâ, tam profundæ humanarum mentium imperfectionis quærâs, ratio æque ac scriptura eulentissime docent, * Deum nullo modo auctorem tanti mali existere. Aliter profecto sine summa impietate ne cogitare quidem de sanctissimo numine licet. Quæ autem vera atque genuina tantæ naturæ humanæ depravationis origo existet, ex sola reuelatione est addiscendum. **

* Etenim hæc, uti Deum, tamquam summum bonum, merito colit ac veneratur: ita quoque omnia, ab eo bona condita esse, non potest non adserere. Ineffabilis quoque, quæ gaudet numen perfectissimum, puritas & sanctitas, omnem longissime remouet mali suspicionem. Quæ omnia litteræ diuinitus exarata, sole meridiano clarius firmant roborantque. Certe quid solidius omnem hic tollit innocentissimi conditoris, admiseram, quæ nos angit, conditionem, concursum, quam si non modo ad omnia fere cuiuslibet diei opera adiicitur hicce diuinæ adprobationis calculus, *fuisse bona*; sed & toti creationis negotio hæc tandem quasi coronis imponitur: *Gen.* I, 31. *inspexit Deus omne, quod fecerat, & ecce טוב מאד valde bonum.* Adde *Coh.* VII, 29. al. 30. *hoc inueni, quoa Deus hominem fecerit ישר rectum.* Quæ hic solent produci dubia, in primis PETRO BÆLIO, solidissime discussa lege in IO. FRANC. BVDDEI *doctrinæ orthodoxæ de origine mali moderata adseruione* cap. II. §. 5. in *miscell. sac.* parte III. pag. 197. sequi. ** Sci-

** Scilicet ex Gen. III, 1. sequ. De iis, qui temere multa de historia lapsus effutiunt, non fumus solliciti, quum satis ad silentium redigantur a ven. IOACH. LANGIO in *caussa Dei & religionis iudeis reuelate aduersus naturalismum* parte I. sect. III. memb. III. pag. 224. seq. Ceterum summum illud, de quo hic agitur, malum ex tristissimo protoplastorum lapsu originem trahere, facile omnes mihi ambabus concedent, qui rem, quæ in lugubri hac scena acta fuit, intimius inspicere didicerunt. Id quod illi faciunt, qui actus *internos*, ex quibus, tamquam ex venenato fonte, *externus* prohibiti pomi esus, propullulauit, diligenter meditantur: quos *internos* actus recensere merito superfedemus, quum id solide præstiterit ven. IO. FRANC. BVDDEVS in *institut. theol. dogm.* lib. III. c. II. §. 23. pag. 803. Addi his merentur, quæ b. MART. LVTHERSVS tom. IV. Altenb. fol. 24. sequ. de lapsu hominum adnotauit, quorum quædam iuuat hic referre: ad verba Satanæ **וְהָאֵלֶּיךָ** etiamne edixisse Deum cet. inquit: *Damit wil er sie herum rücken, daß sie denken sol: ey es muß dennoch wahr seyn. Also rückt und reißet er sie von dem Wort Gottes, welches stracks da stehet. So ist denn vertohren. So lang das Wort im Herzen stund, da lebet sie, und blieb auch stehen. Et porro: der Mensch muß Gottes Wort haben, und daran hangen mit dem Glauben: so bald er ihm nun dasselb entzücken lasset, so ist keine Hülffe mehr da. Also nimmt hie ihm der Teuffel das Wort und den Glauben, daß er wancket und dencket: wer weiß es möchte wol nicht wahr seyn. Et quibusdam interiectis: Nun siehe, was weiter gechicht. Als Heua in dem wancken stehet, und er hat beschlossen, es sey nicht wider Gott: da hat er gewonnen, der Glaube ist aus, und erwürget. Daspricht der Text: und das Weib schauer an. cet. & pag. 26. Also ist nun Adam und Heua mit aller Frucht und Kindern verdammt, stecket in der Sünde, und wird keines ausgenommen. cet.* Egredie quoque mihi arrisere, quæ de his omnibus, quæ velut in transitu de causa mali diximus, commentatus est magnus noster MART. CHEMNITIVS in *locis theol.*

D

parte

parte I. loc. V. cap. III. fol. 135. vbi post solidissimam huius rei discussionem tandem omnia breuiter complectitur: *diabolus, qui, quum se auertisset a Deo, seduxit protoplastos, vt excuterent rectorem spiritum sanctum, & ita amissis donis diuinis, in omnibus potentiis successit concupiscentia, confusio. cet.* Lectu quoque dignissima sunt, quæ ven. abbas IOACH. IVSTVS BREITHAVPT in institut. theol. de credendis atque agendis tom. I. lib. II. c. II. §. 3. p. 248. sequ. suppeditat.

§. VI.

Facile ex his dictis, quid nobis intimæ huius credendi *adovacitas* nomine veniat colligendum: indicatur videlicet summus omnium virium spiritualium defectus, profunda & imperscrutabilis totius hominis a Deo abalienatio, & exinde enascens infinitus fere omnium vitiorum prouentus. * Hinc *κατ' ἐξοχήν* incredulitas in litteris diuinis peccatum adpellatur. **

* Pluribus hæc declarantur a ven. IO. IAC. RAMBACHIO in *pres. b. Lutheri in epist. ad Rom. §. 12. p. 163. adiecta introductioni historico-theol. in hanc epistolam: incredulitatem, seu conuulsam prauitatem, qua ex veteri Adam impellimur & rapimur ad peccandum: nempe cor ipsum prauum & totam rationem cum omnibus & optimis & summis viribus, quibus nihil aliud possumus quam peccare. cet.* Meretur quoque euolui modo laudatus MART. CHEMNITIVS parte II. loco de iustific. mem. IV. fol. 209. vbi de *ἀπιστία* generali & speciali agit, atque adserit, quod hæc etiam *bonissimam vitam peccatum coram Deo reddat.*

** Vid. Ioan. XVI, 9. *ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, arguet mundum propter peccatum, quod non crediderunt in me.* conf. laudatus RAMBACHIVS loc. cit. §. 14. pag. 166. sequ. & CHEMNITIVS parte I. de peccato fol. 195.

§. VII.

Quum vero hocce malum* omnes penetrauerit mentis

tis

tis humanæ vires, iuvat paucis naturam huius miseriæ specialius considerare, eiusque recensere partes. ** Primo *intellectus* hominis, omni orbatus cassusque luce diuina, crassissima laborat Dei, rerumque diuinarum ignorantia, *** ita vt peruersissimis de sanctissimo numine conceptibus, velut peste quadam, sit inundatus. ****

* Hinc illud per *synecdochen* totus homo in scriptura vocatur ad *Eph.* IV, 22. *Col.* III, 5. non vero putandum, ac si ipsa substantia hominis esset hoc malum, in quem errorem in feruore disputandi incurrit MATTHIAS FLACIUS, videb. 10. MVSÆVM in præfat. *Flacii clauis scripturæ* præmissa & 10. BALTH. RITTERVM in *eigentlicher Beschreibung des Lebens, Wandels und Handels* cet. *Matthiæ Flacii Illyrici* cap. XXII.

** Merito CHEMNITII nostri verba in *loc. theol.* parte I. c. II. fol. 208. hic repeto: *non speremus, nos vlla definitione adsequi posse, quantum sit illud malum originale. Sunt enim occultæ latebræ & tam sinuosi recessus cordis humani, vt David propterea nominet Psal. XIX, 13. occultum peccatum. Per speculum tamen & in ænigmate pia & sedula meditatione discamus illa adspicere, quæ in scriptura de prauitate originali patefacta sunt.*

*** Nulla quidem ratione licet insitam mentibus omnium gentium de Deo notitiam (de qua vide MARC. TVLLIUM CICERONEM *Tusc. quest.* lib. I. pag. m. 16.) negare; quod IOAN. LOCKIUS magno conatu fecit de *intellectu humano* lib. I. cap. II. & III. cuius rationes expenduntur & solide discutuntur a IO. FRANC. BVDDEO in *institut. theol. moralis*, parte II. cap. II. §. 5. p. 399. Etenim si hæc connata naturæ humanæ de rerum omnium conditore cognitio rite explicetur; nempe de dispositione quadam & potentia, vt aiunt, propinqua, qua homo iustæ ætatis & sana ratione vtens, incitatur, & naturali quadam atque efficaci inclinatione allicitur ad adfertiendum huic propositioni, esse Deum, omne hic tollitur dubium. Plu-

ribus hæc explicata vide in b. IO. MVSÆI *introd. in theol.* cap. II. §. 19. pag. 12. & IO. GVIL. BAIERI *compend. theol. posit.* parte I. c. I. §. 4. pag. 169. Verum enim vero etfi humana ratio *obscuram aliquam*, ut loquuntur patres nostri *declarat. artic. concord.* pag. m. 923. *notitiæ illius scintillulam reliquam habeat, quod sit Deus*; tantum tamen hic se aperit corruptionis mare, ut, dum homines non nisi inuito & reluctante animo de Deo cogitant, adeo hæc, quæ naturæ inscripta est, creatoris notitia impediatur, suffocetur & destruat, ut homines, teste gentium doctore, Paulo, tamquam *ἀθεοι* in mundo uiuant, *Eph. II. 12.* Quod a plurimis philosophorum gentilium factum esse demonstrat IO. FRANC. BYDDEVS in *thes. de ath. & superst.* c. I. immo ab ipso Aristotele, quod euincit IO. G. G. WALCHIVS in *exercit. historico-philos. de atheismo Aristotelis*, quæ exstat in *parergis* eius *academicis* pag. 198. En hic ἀπίστια profundissimum pelagus! At non solum hæc feriunt gentes, quæ reuelatæ religionis expertes manserunt; sed & omnes omnino homines non melioris esse farinæ clarissime edocet *Psal. XIV. 1.* qui dum a diuino apostolo ad *Rom. III. 10.* ad comprobendam vniuersalem quorumuis mortalium intimam corruptionem, tum iudæorum, tum gentilium, citatur, quis se hinc eximere audeat? quando dicitur: **אמר נבל אין אלהים** *stultus dicit, vel cogitat secum, non est Deus.* Audiamus de hoc b. MART. LVTHERVUM tom. III. fol. 167. b. *es ist zweyerley Klarheit, und zweyerley Tunckelheit der Schrifti, eine ist außserlich an der Schrifti selbst, wie sie da lieget, und daselbst ist nichts tunckels oder zweifelhaftiges, sondern ist alles durch die hellen worte der Schrifti klar ans Licht gegeben der gantzen Welt, was für Hauptstücke die gantze Schrifti in sich hält. Die andre ist inwendig im Hertenzen, daß einer die geistlichen Sachen und Dinge, so die Schrifti vorhelt, erkenne und verstehe. Vnd so du von derselbigen redest, so ist kein Mensch auf Erden, der das geringste Tittel von der Schrifti verstehet, oder siehet, ohn dieienigen, so Gottes Geist*

funct, quæ Valentiniana delirauit hæresis, quam exhibet IOAN. FRANC. BVDDEVS in *dissert. de hæresi Valentiniana*; quæ extat in eiusdem *introductione ad historiam philos. ad ebræorum* pag. 563. Id vnicum addimus, plerosque mortalium in primis circa misericordiam & iustitiam diuinam allidere & irreparabile facere naufragium. Sunt enim, qui gratiæ diuinæ terminos adeo dilatant, vt nec vllus concedatur sanctitati, vel iustitiæ diuinæ, locus, quod ideo faciunt, vt eo tutius corruptæ carnis illecebris indulgere possint, quo de somnio vide iam supra laudatum IO. GVIL. BAIERVM, in *disquisit. theol. de præiudiciis practicis, christianismo naxiis*, cap. II. sect. I. §. 2. pag. 9. Sunt & iustitiæ diuinæ rigorem adeo extendunt, vt nihil a summa crudelitate abesse videatur: quod ab iis fit, qui omnia, quæ hominibus vel nunc, vel æternum obringunt, absolutis adscribere decretis non dubitant, vt ea ratione causas malorum non in femetipsos; sed in Deum deuoluant. Conferri potest ven. IO. GEORGIVS WALCHIVS in *der historischen und theolog. Einleitung in die vornehmsten Religions-Streitigkeiten* cap. IV. §. 4. pag. 389.

§. VIII.

Quanta ex tanta mentis caligine redundet in voluntatem miseria, facile æstimare licet. Hæc enim penitus a Deo & vita, quæ in ipso est, aliena & auersa, * nihil nisi malum velle, nihil nisi malum operari, potest: ** quibus omnibus pertinax accedit contra diuina contumacia.***

* Id clarissime exponit Paullus Eph. IV, 18. ὄντες ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ existentes abalienati a vita Dei, id est, in qua est lux fidei & cognitionis, quam Deus instituit ac præcipit, & qua Deus in nobis viuit, sunt verba CHRIST. STOCKII in *clauæ lingue sanctæ noui testam.* pag. 84. 85. Iunge his locum ad Rom. III, 11. 12. οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν. Πάντες ἐζέκλιναν, non est, qui exquirat Deum, omnes deflexerunt, scilicet a Deo, tamquam fonte omnis vitæ & virtutis. Hinc
non

non potuit non summa sequi ἀδυναμία: quare addit apostolus ἀμα ἠχεῖώθησαν, *simul inutiles facti sunt*, euanuerunt instar vini exoleti, vel lactis in acorem versi. confer ven. præceptoris nostri IO. HENR. MICHAELIS *vberiorum adnot. philol. exeget. in hagiographos. vet. testam. libros* vol. I. in Psal. pag. 85. οὐκ ἔστι, pergit diuinus scriptor, ποιῶν χειρὸς ἡμῶν, ἐκ ἔστιν, ἕως ἑνός. Τόσος ἀνεωγμένος ὁ λόγος αὐτῶν cet. quæ omnia imperuestigabilem mentis humanæ indicant corruptionem. Qui hinc oriuntur defectus, diligentissime, quia id plerumque omittitur, inculcant maiores pii in *Aug. confes. artic. II. docent, quod post lapsum omnes homines nascantur cum peccato, hoc est, sine metu Dei, sine fiducia erga Deum.* Et in *apol. Aug. conf. pag. m. 83.* conqueruntur, quod aduersarii grauiora vitia humanæ naturæ, non commemorant, scilicet ignorantiam Dei, contemptum Dei, vacare metu & fiducia Dei, odisse iudicium Dei, fugere Deum iudicantem, irasci Deo, desperare gratiam cet. confer pag. 84. & 85. 86. 87. Qui defectus & cum his artissime connexi voluntatis deprauatæ motus optime ex quotidiana & indefessa suimet ipsius exploratione cognosci & inquiri possunt. Id quod si fit, rite præparatur animus ad veras imbibendas de fide veroque christianismo notiones.

** Hæc ita exprimuntur a patribus nostris in *apol. Aug. conf. artic. II. pag. m. 88. agra natura, quia non potest, Deum timere & diligere, querit & amat carnalia.* Etenim etsi vita spiritalis sit extincta; neuiquam tamen facultates animæ naturales cessant; sed in innumera prorumpunt peccata, ita vt homines in suis prauis cupiditatibus, variisque, quibus litant, illecebrarum generibus, quam maxime viuere videantur. conferri hic meretur b. IO. ARNDIVS in *vero christian.* pertinent huc ea omnia, quæ de tribus illis vitiis cardinalibus ambitione, voluptate & auaritia, edoceri solent. At his immorari non possumus.

*** Id testatur Paullus *Rom. VIII, 7. τὸ φρόνημα τῆ σαρκός, ἐχθρὸν ἐστὶν θεῷ ἵνα γὰρ νόμος τοῦ θεοῦ ἐκ ἰποβίασσειται* cet. *sensus carnis est inimicitia aduersus Deum.* cet. Ad quæ verba audia-

diamus h. CHEMNITIVM *loc. Theol. parte I. fol. 201. hæc est tristis & horribilis descriptio generis humani, nam verba clare ostendunt, non dici de actuali malo tantum; sed etiam de malo herente in ipsa natura, quod vocat inimicitiam aduersus Deum. Quid atrocius dici potest, quam naturam hominis esse inimicam Deo? hoc est, circumferre secum adsidue caliginem & dubitationes Deo, securitatem negligentem Deum, dissidentiam fugitantem Deum & multiplicem contumaciam cet. conferantur & hic doctrinæ nostræ primi defensores in declaratione form. concord. pag. m. 927. Addamus, quæ b. LUTHERVS præfat. ad rom. I. *len. lat. de semetipso fatetur: ego autem, inquit, qui me, vicumque irreprehensibilis monachus vivebam, sentirem coram Deo esse peccatorem inquietissimæ conscientie, nec mea satisfactione, placatum confidere possem, non amabam, immo odiebam iustum & punientem peccatores Deum, tacitaque si non blasphemata, ingenti certe murmuratione indignabar Deo, cet. Verum hæc sufficiant de summa credendi ἀδυναμία.**

§. IX.

Quæ quum ita sint, ad eum, cui est *κεφάλαιον τῆς ἰσχυρίας*, quo potest etiam subiicere sibi omnia, confugiendum, eumque, tamquam vnicum fidei auctorem largitoremque, agnoscendum esse arbitror. Ad quod ipse nos inuitat allicitque, quando sibi soli, disertis verbis, in monumentis sacris expressis, tantum tribuit opus, omnesque vires humanas longissime remouet.

* Quid clarius effato illo benignissimi nostri seruatoris esse potest, quando *Io. VI, 29. τῷ ἐστὶ*, inquit, *τὸ ἔργον τῷ Θεῷ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ἐν ἀπέστειλεν ἐκείνος, hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille, scilicet pater cælestis. Sermonem hic esse de veræ fidei productione ortuque, quilibet, vel me non monente, intelligit. Egregie vero hæc verba omnia ea confirmant, quæ hæctenus dicta sunt, si in suo nexu considerentur. Nam directæ sunt contra illos homines, qui ad quaerendum*

rendum cibum, perdurantem æternum, a seruatore fidelis-
 mo admoniti & excitati, pro intima mentium suarum cor-
 ruptione, propriarum virium vana abrepti fiducia, ea sibi
 arrogare non verentur, quæ folius Dei sunt. *Quid faciemus,*
 v. 28. dicunt, ἴνα ἐργαζόμεθα! ἰὰ ἐργα Ἧε Θεῷ. Habes hic ela-
 tum naturæ superbæ supercilium! Quod depressurus ingenue
 fatetur salutis humanæ reparator, *hoc est opus Dei*, quod De-
 us sibi soli reseruauit, quemadmodum creare aliquid ex nihi-
 lo folius potentia summæ rerum omnium conditoris est pro-
 prium. Idque indice quasi digito ex ipso fidei obiecto proba-
 re videtur, quod est ὁμολογούμενος! μέγα τὸ ἴης ἐνσθεσίας μυ-
 στήριον, *Deus manifestatus in carne*. Conferri potest ad hunc lo-
 cum b. 10. FORSTIVS in *theol. viatorum practica*, lib. II. me-
 dit. XXXI. pag. 639. Loco Ioanneo adpono Paullinum ad
 Col. II, 12. ἐν ᾧ συνηγήθητε διὰ ἴης πίστεως ἴης ἐνεργείας Ἧε Θεῷ, *per
 fidem efficacis virtutis Dei*. Quibus nihil apertius ostendi pot-
 est, quam actum credendi esse operationem a sola potentia
 diuina repetendam; quod & effectus, qui hoc loco fidei tri-
 buuntur, euincunt. Euolue hic vener. abbatem IOACH.
 IVST. BREITHAVPTVM in *institut. theol.* tom. II. loc. III. cap.
 II. §. 3. pag. 142. Nec silentio præterire possum, quæ gentium
 apostolus de suæ ipsius fidei accensione ad Gal. I, 15. 16. confi-
 gnauit: ὅτε δὲ εὐδόκησεν ὁ Θεὸς ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αἰῶν ἐν ἐμοί,
 cet. col. v. 12. quam filii Dei reuelationem ab ipsa fidei pro-
 ductione haud fuisse distinctam, testatur ipse ad Gal. II, 20. *vi-
 uo in fide filii Dei*. cet. Hanc vero ita soli Deo vindicat, vt
 eam a solo nutu & beneplacito diuino pendere adferat. Non
 vero hoc ita sumendum, ac si culpa in Deum recidat, si homi-
 nes veræ fidei expertes maneant. Contrarium patet ex Act.
 XVII, 31. qui locus obseruari hic meretur, vbi sistitur
 nobis Deus, tamquam iustissimus iudex, totius orbis, πῖσι
 παραχρῶν πᾶσιν, *quia omnibus fidem exhibuit & accipiendam de-
 dit; sed dum hocce donum acceptare noluerunt, seuerissimas
 contemti numinis incurrunt pœnas*.

E

§. X.

§. X.

Quod si dicta scripturæ huc pertinentia, paullo accuratius percurruntur; ex iis adparet, omnes tres sacrosanctæ trinitatis perfonas, speciatim ad producendum fidei opus, in animo hominis concurrere. *Pater*, dum trahit ad filium. * Ipse *filius*, dum non modo fidem, tamquam pretiosissimum donum, nobis promeruit; ** sed eandem etiam operatur. *** *Spiritus sanctus* denique, dum Christum glorificat. **** *Qui* etiam, quum præcipua quadam ratione auctor effectorque fidei existat, *spiritus fidei* vocatur. *****

* Ita *Io. VI. 44. 45.* οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ἐκλύσῃ αὐτόν, cet. *nemo potest venire ad me, siue credere in me, vid. v. 35. nisi pater eum traxerit.* Hisce rebelles & inimicas cælesti doctrinæ iudæorum mentes coercere & ad saniora perducere adlaborabat mitissimus seruator. Eo enim insolentia peruenit indomita mortalium, cuncta ad rationis decretum exigendi libido, vt, mysteriis, dum capi non possunt, erectis cristis inuolare non erubescat. Quid vero per tractum patris intelligendum facile, constare potest, gratiosa nempe inuitatio, viriumque volendi & sequendi benigna concessio, quas non immediate; sed per verbum & sacramenta Deus largitur. Audiamus hoc de tractu pios confessores in *declarat. artic. concord. pag. 944.* sic trahit eum, vt ex intellectu cæcato, illuminatus & ex rebeli voluntate fiat promta & obediens voluntas. Quis non videt ex his, omnes naturæ vires penitus hic a fidei negotio excludi. Quod egregie exprimit b. MART. LUTHERVS tom. V. Alt. fol. 652. a. in h. loc. *Das ist kürtz geredet, aber gar ein gewaltiger Spruch ist, der nieder schlegt, und zu Boden stößt, alles, was menschliche Weisheit, Verstand, Urtheil, Gerechtigkeit und Heiligkeit, au: h Religion und Gottesdienst heisset, denn zu diesem Artickel und Seligkeit in Christo zu kommen, da*
billsi

X 2

hilst keine Weisheit, Klugheit, Blutrvergiessen, oder Allmosen geben, noch was sonst das gantze menschliche Geschlecht vermag mit Klugheit, mit Frömmigkeit. cet. Dulcissima quoque de hoc tractu patris suppeditat b. IO. PORSTIVS in *theol. viator. practica* lib. II. med. XXIX. pag. 608. sequ. cui addatur ven. abbas IOACH. IVST. BREITHAVPT in *instit. theol.* lib. II. c. I. §. IV. pag. 41. sequ. Tractum hunc patris probaturus servator, addit: *ἔτι γεγενημένον ἐν τοῖς προφήταις ἡ σοφία πάντες διδάκτοι τῆς θεῆς.* cet. varia occurrunt hac de re in veteri testamento dicta; sed *adā prout* exhibet hæc verba Esaias cap. LIV, 13. *וְכָל־בְּנֵיךָ לְמוֹדֵי דַעַת* omnes filii tui docti Domini. Hocce vaticinium de fidei ortu, mere diuino, loqui clarum est, effectusque; qui hic edocis hisce tribuitur, id euincit, dum statim additur: *multa erit pax tua*, quam sola fide obtineri, constat ex *Rom. V, 1.* Quum vero credentes edocli Domini vocantur, Deo patri hic fidei origo adseritur, genitio hoc loco causam efficientem denotante, vti *Ef. LIII, 3.* *מִכָּה אֱלֹהִים* percussus a Deo, & in nouo testamento *Math. XXV, 34.* *εὐλογημένοι τῆ πατρὸς, benedicti a patre*: vt alia loca, quæ SALOMO GLASSIVS in *philol. sacra*, lib. III. tr. I. can. 30. p. 629. seq. tradit, taceam. Neutiquam veræ hæcce ad immediatum quoddam lumen detorquenda esse; sed omnia mediate per verbum & sacramenta fieri, quilibet sanæ doctrinæ homo, vel me non monente, intelligit.

** Scilicet dum nobis spiritum sanctum & omnia bona spiritualia, per lapsum amissa, sanguine & morte recuperavit, quod luculenta scripturæ loca edocent: *Psal. LXVIII, 19.* *col. Eph. IV, 8.* *Col. I, 19.* *Io. XVI, 7.*

*** Hinc ad *Ebr. XII, 2.* *ἀρχηγὸς καὶ τελειώτης τῆς πίστεως* audit. Quod agnoscentes discipuli, orabant: *Luc. XVII, 3.* *πρόσθεε, ἄδδε nobis fidem.* Quorsum quoque pertinet, quando *Math. XI, 27.* filius perhibet, se patrem manifestare cuicumque voluerit, Quando *Io. I, 18.* adseritur, quod vnigenitus filius

lius ἐξηγήσατο *expofuerit*, quid fit Deus. Immo ficut per verbum omnia facta sunt *Io. I. 1. 2.* ita & per idem verbum homines restituuntur, pristinæque vita in iisdem accenditur. Hinc in Christo ζωὴ esse dicitur *Io. I. 4.* immo ipsa *vita* haud raro nominatur.

**** *Ioan. XVI. 14. ἐκεῖν ὁ ἐμὲ δοξάσει, ille, scilicet spiritus veritatis, me glorificabit:* id quod fit, quando in animis humanis veram viamque excitat fidem, vt credant Iesum Nazarenum esse filium Dei, pro peccatis mundi morti traditum; sed resurrexisset & sedere ad dextram patris, tamquam verum Deum verumque hominem. Hocce præstitisse spiritum diuinum acta apostolorum pro me loquuntur.

**** *II. Cor. IV. 13. ἔχοντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, cet. habentes eundem spiritum fidei,* quem habuerunt credentes veteris testamenti. confer *I. Cor. XII. 3. ὁδὸς δύναται ἐπαεῖν κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἀγίῳ,* quæ adpellatio per veram fidem fit, quod comprobatur exemplum Thomæ *Io. XX. 28. ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου.* Plura addere loca non opus esse arbitramur, quum hæc satis clare fidem esse solius Dei opus testentur.

§. XI.

Quæ hæctenus de fidei ortu mere diuino adseruimus, ex ipsa eius natura indoleque egregie confirmari possunt. Absoluitur autem vera fides, primo quoad intellectum, diuinæ lucis productione, * quæ pulsus tenebris, eundem veram viamque Iesu Christi, tamquam filii Dei, cogitatione, mediante verbo, ** perfundit.

* Veram fidem per mentis illuminationem procreari, eamque lucem esse diuinitus accensam, nemini obscurum esse potest, quum sacratissima verbi diuini monumenta id satis luculenter ostendant. Quid clarius effato Paullino? *II. Cor. IV. 6. θεός ἐλαμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως, cet.*
Deus

Deus splenduit in cordibus nostris ad præbendam lucem notitiæ gloriæ Dei in facie Iesu Christi. Id quod de fide sumendum esse ex v. 13. constat. Hinc credentes non modo evocari ex tenebris eius ἵδὲ σωτηρίῳ αὐτῶν Φῶς dicuntur, vt I. Pet. II, 9. Col. I, 12. 13. (de quo loco conf. PETRI SIGISMVNDI PAPERII *lexicon onomato-phrasologicum in codicem sacr. nou. testam.* pag. 637. 638. sed & ipsa lux in Domino Eph. V, 8. audiunt. Iunge his loca I. Io. I, 9. II. Pet. I, 19. adde b. LVTHERVVM tom. II. Ien. fol. II. *der Glaube ist eine lebendige geistliche Flamme, damit die Herzen durch den heiligen Geist entzündet werden* cet. Præcipua vero, quæ naturam lucis huius spiritualis constituunt, momenta esse arbitror, vt peccatum, tamquam teterrimum atque omnium horrendissimum, agnoscamus & habeamus in alium; Christum vero pro nobis crucifixum, vt omnium bonorum summum & saluberrimum, quo nihil amabilius, nihil præstantius in cælo terraque ne mente quidem cogitari potest, intueamur, admiremur, veneremur. Id vt multis demonstrem haud opus esse puto, quum res ipsa pro me verba faciat. Hæc vero est vera & genuina illa Christi cognitio, qua vita nititur æterna, Io. XVII, 3. hinc a cunctis, nauibus atque quadrigis vt aiunt petenda est. Nam ne existimes, hoc esse rem facilem leuemque, vt mens Christi notitia imbuatur. Evolve quæso libros ecclesiæ nostræ symbolicos, apol. aug. confess. pag. 178. non loquimur, docent, de otiosa notitia, qualis etiam est in diabolis, sed de fide, que resistit terroribus conscientia, que erigit & consolatur perterrefacta corda. Talis fides neque facilis res, vt somniant aduersarii, neque humana potentia; sed diuina potentia, qua viuificamur. Consimiliter FRID. BALDVINVS in psalmis Dauidis, quos penitentiales vocant, commentariis illustratis, Ps. VI. pag. 368. post alia dicta, ex quibus, inquit, constat rem non tam facilem esse veram fidem, vt quidem opinantur pontificii; sed omnium difficillimam christianismi nostri partem, quia non tam rebus secundis, quam aduersis probatur & conspicitur, vt exempla sanctorum testantur, Iobi, Dauidis, Ionæ & aliorum cet. Ex qui-

quibus simul patet veræ servatoris cognitioni, quæ fide produ-
 citur, seriam & diuinitus excitatam anteire intimæ mi-
 serix cognitionem. Etenim sine hac friget languetque ani-
 mus ad cognoscendum redemptorem, homoque nefcius sui
 morbi de medico cogitare nequit. Quocirca animus, a Deo
 collustratus, ante omnia sentit peccata sua diuino percussus
 angore, eorum admiratur multitudinem grauitatemque. In-
 choat secum reputare, quanta iactura, quantum naufragium,
 quam irreparabile sit damnum, quod tam frigidis fordibusque
 rebus vitæ annos consumserit, posthabita dulcissima cum cæle-
 sti sponso amicitia, & hinc fluente ineffabili felicitate. Nec
 ipsi sufficit externorum peccatorum agnitio, quippe quæ & in
 hominem cadit paganum; sed percipiens, quantum peccatum sit
 malum, penetrat ad omnis mali fontem & radicem, indefessa
 cura dum scrutatur & exquirat ipsam connatam omnibus la-
 bem, quæ inueterauit & imis infedit venis medullisque, to-
 tum item hominem reddit turpem, maculatum, immo abo-
 minandum in numinis purissimi oculis sanctissimis. Hinc
 tota mens velut incendio conflagrat ad eum cognoscendum,
 qui solus ex tantis angustiis eripere animamque saluare potest.
 At quanta hic subeunda discrimina, quanta exantlanda certa-
 mina, donec inueniamus eum, qui nos summo complexus est
 amore. Experientia hic optimus est rerum magister. Sane
 omnes illi, quorum animi, diuinitus, efficaci potentis Dei vir-
 tute, ad veram genuinamque Christi cognitionem perducti
 sunt, mecum fatebuntur, se non sine multo sudore, labore,
 indefessis precibus, multisque lacrimis tandem hocce vni-
 cum necessarium reportasse. Paullus, dux & antesignanus eo-
 rum, qui Christum vere agnoscunt, suo id nobis inculcat ex-
 emplo, ad *Phil.* III, 7. 8. ἀλλ' ἅτινα ἦν μοι κέρδη, ταῦτα ἤγημα
 διὰ τὸν Χριστὸν ζητεῖν cet. *Sed quæ mihi erant lucra, ea duxi pro-*
pter Christum damnum esse. Quin etiam certe duco, omnia dam-
num esse propter eminentiam notitiæ Christi Iesu domini mei,
propter quem omnibus istis me ipsum multavi & omnia habeo pro-
ster-

περκορε, *græce* *σώβαλα*. De qua voce vide GEORGII PASORIS *lexicon græco-latinum* pag. 1238. Adde loca *Prou.* II, 2. seq. c. VIII, 34. *Sir.* LI, 35. Recentiora exempla, quæ, quale quantumque sit veræ cognitionis filii Dei opus, ostendunt, vide in illustrissimi ERDMANNI HENRICI comitis; HENCKEL *letzten Stunden* e. gr. pag. 72. seq. p. 145. seq. & passim item 10. HENR. REITZENS *historie der wiedergeborenen*. Egregie hæc variis beati patris nostri LVTHERI confirmari possunt e. gr. *tom.* VI. *Ien.* pag. 59. b. §. vlt. & *tom.* V. *Alt.* fol. 645. b. *Es sind unser wenig, die diesen Articul wissen und verstehen, und ich handele ihn darum für und für, daß ich sehr fürchte, wenn wir das Häupt geleet haben, es werde bald vergessen seyn und wider dahin fallen.* *Es lest auch Christus die ewige Gerechtigkeit sich mit einer Predigt oder Gedancken nicht fassen oder ausgründen, denn es ist eine ewige Kunst* cet. & alibi ex allegatione harmoniæ IV. Euangelistarum, confectæ a viro illustrissimo, pietate & doctrina theologica maxime ornato, beato CAROLO HILDEBRANDO, libero barone DE CANSTEIN parte IV. cap. XXXIV. ad *Ioan.* VI, 40. *Glaube ist eine hohe Kunst und Lehre, so kein Heiliger hat auslernen oder ausfinden können, es sey denn, er habe gefecket in Verzweiflung, in Todes Nöthen* Denn da siehet man des Glaubens Krafft und Wirckung allererst in den Anfechtungen, als daß der Glaube überwinde die Sunde, den Tod, Teufel und Hölle: das sind nicht schlechte Feinde. Sie treiben mir aus einen Schweiß und zubrechen einem seine Gebeine und machen einem Himmel und Erde zu enge cet. *da lernet an dem, was der Glaube,* cet. Quæ quum ita sint, nemo non videt, folius Dei id opus esse, si quis vere illuminetur, fidemque consequatur.

** Ergo non immediate; sed mediate, per verbum & quidem in primis euangelii. Quum vero Deus huic infinitam vim atque efficaciam ad illuminandas cæcas mortalium mentes insinuauerit, quis non videt, lucem illam, quæ per hanc animo confertur, esse virtutis diuinæ præclarum opus?

§. XII.

In voluntate autem vita excitatur spiritualis, qua instructus homo vere pœnitens, non solum omnia seruatoris sui merita, in primis mortem sanguinemque, auide totoque pectore ad se rapit, sibi que omnia parta esse credit; sed & promptus paratusque redditur, ad tantum salutis suæ reparatorem, amore amplectendum tenerrimo, eiusque præceptis in omnibus strenue obediendum.

* Vita illa noua seu spiritualis, est complexus motuum vitalium, eorumque supernaturalium, in voluntate omnipotentis Dei operatione productorum, qui haud incommode in *ingratos* & *gratos* dispescuntur. Quod ad illos adinet, oriuntur ex viua sinceraque intimæ corruptionis naturalis cognitione, de qua §. præcedenti aliquid monitum est. Quando enim homo, adfulgente luce illa diuina, quæ intellectum impleuit, animaduertit atque conuincitur, peccatum summum esse malum, seque tot tantisque deprehendit inuolutum noxis, quarum se reum esse die nocteque pungitur, non potest non voluntas magna inundari tristitia, maxime vero saluari, teste Paulo II. Cor. VII, 10. Porro dum agnoscit, numen sanctissimum ira feruere contra omnes legis suæ transgressores; se vero maximum eorum esse videt, terror, metus, angor ita animum inuadunt & adoriuntur, vt cum summa hic cernas hominem conflitantem desperatione. Quumque fœditas peccati haud amplius menti lateat, quid inde, nisi pudor, horror, odium & fastidium sui ipsius, aliique huc pertinentes motus, oriri possunt, quibus futurus explicandis inherere instituti ratio prohibet. Euolui meretur *dissert. theol. de felici a lege ad euangelium transitu*, quæ sub præsidio ven. IO. FRANC. BYDDEI habita est, sect. I. §. 14. pag. 19. seq. Hisce omnibus haud exiguos conscientiaæ morsus, qui quam maxime mentem premunt, angunt & excruciant, accedere, quis, nisi in his rebus penitus hospes, abnuere potest? Hac autem ratione fidei negotium procedere,
pro

causam meam agunt reformationis euangelicæ auctores in apol. Aug. confessionis p. m. 144. fides illa, de qua loquimur, existit in pœnitentia, hoc est, concipitur in terroribus conscientie, quæ sentit iram Dei aduersus nostra peccata, & querit remissionem peccatorum & liberari a peccato. Et in talibus terroribus & aliis afflictionibus debet hæc fides crescere & confirmari. Quare non potest existere in his, qui secundum carnem viuunt, qui delectantur cupiditatibus suis & obtemperant eis. Et pag. 209. hæc fides, de qua loquimur, existit in pœnitentia. Et inter opera bona inter tentationes & pericula confirmari & crescere debet, ut subinde certius apud nos statuamus, quod Deus propter Christum respiciat nos, ignoscat nobis, exaudiat nos. Hæc non discuntur sine magnis & multis certaminibus. Quoties recurrit conscientia, quoties sollicitat ad desperationem, quum ostendit aut vetera peccata, aut noua, aut immundiciem naturæ? Hoc chirographum non deletur sine magno agone, ubi testatur experientia, quam difficilis res sit fides. Et dum inter terrores erigimur & consolationem concipimus, simul crescunt alii motus spirituales, notitia Dei, timor Dei, spes, dilectio Dei. cet. Qui vltimi a piis maioribus indicati motus nobis gratorum nomine insigniuntur. Scilicet vita illa, diuinitus excitata, nequaquam hisce ingratis terminatur motibus; sed prorumpit in latiores & iucundiores voluntatis adfectus, qui ex viua illa seruatoris, qua intellectus gaudet, prodeunt cognitione. Primo fitis famesque fruendi meritis Christi totum inflammat pectus, qui, si rite custodiantur, motus, immo indefessis precibus, verbi scrutinio iunctis, multisque lacrimis in dies augeantur & roborentur; tandem lætissimo triumpho abeunt in plenam fidei παρρησίαν & πληροφόριαν, qua impletus homo crucifixum Iesum amplexibus recipit tenerimms, sanguinem & aquam e latere crudelissime transfosso, instar viuents & perennis fontis vitam salutemque scatente, plenis buccis haurit bibitque, hacque ratione transit ad diu exoptatam quæsitamque omnium bonorum, Christi morte partorum, iucundissimam possessionem. Quum

F

vero

vero tot tantisque se cumulatam perferentis anima beneficiis, non potest non ardentissimo incendi in seruatorem amore, ex quo larga omnium virtutum seges efflorescit: id quod *apol. Aug. conf. artic. IV.* fere in omnibus paginis edocet & inculcat. Plura addere non iuvat, quum hæc omnia solidissime & ex professo sint discussa a summe venerabili PRAESIDE in *dissert. de insigni harmonia fidei* & in *Sendschreiben an einen Sachschreiben theologum die Materie von dem wahren lebendigen thetigen Glauben betreffend*, aliisque scriptis. Hæc vero omnia soli Deo referenda esse, quis, nisi insanæ mentis homo, in dubium vocare audeat? Quemadmodum enim ad vitæ naturalis ortum nemo aliquid contulit: ita multo minus ad vitam producendam spiritualem, vires aliquid valent humanæ.

§. XIII.

Insignem, præclaram, maximeque salutarem per fidei productionem, in hominis animo contingere mutationem, dum litteræ diuinæ magna cum emphasi declarent proponantque, * merito aliquid hac de re ad nouum omnibus, hocce capite pertractatis, adferendum robur, addimus.

* Huc spectat, quando homines per fidem a tenebris ad lucem, a potestate satanæ ad Deum, *Act. XXVI, 18.* immo a morte ad vitam transire *Ioan. V, 24. I. Ioan. III, 14.* perhibent. Quis itaque eximiam & plane singularem, veram fidem in animo humano parere mutationem abnuat? Quæ, etsi, quod exemplo *Nicodemi Io. III, 4. 9.* constat, omnes corruptæ rationis vires longissime superet, est tamen certissima maximeque realis. Quod si dicendum, in quo cardo beatissimæ huius *νατασγοϋς* vertatur, hisce mihi videtur absolui partibus, quod homo, deposita & exuta foedissima, omnibusque innata diaboli imagine, Christi, feruatoris sanctissimi & innocentissimi, effigiem præ se ferat. Quod *Paullus II. Cor. III, 18.* egregie exponit: *nos omnes resecta facie gloriam Domini quasi in speculo intuentes* (quod per fidem

fidem fit) *in eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam*: quo de loco vide *Aug. conf.* pag. m. 209. & *LVTHERVM* tom. II. *Altenb. fol. 723. b. & 10.* *ARNDIVM* lib. I. c. 2. & 3. lib. II. c. II. & alibi. Iam consideres, quanta in homine, sibi relicto, dominetur ἐξουσία τοῦ σκότους, *Col. I.* 13. quanta sit inferni loci principis potentia in corrupendis filiis ἀπιστίας, qui eos instar ferarum capit & captiuos ducit εἰς τὸ θῆλυμα ἐκείνῳ, *II. Tim. II.* 26. vt instar boum ad maclationem eum sequantur. *Homo enim neque ab eo ad interitum cursu, precibus, admonitionibus, obsecrationibus, minis, obiurgationibus reuocari se patitur*; sunt verba *declarat. artic. conc.* pag. m. 929. Quibus omnibus accedit, tamquam altera natura, consuetudo peccandi, & hinc orti indissolubiles peccatorum habitus, qui adeo mentem cæcant & obdurant, vt omnis sic emendationis spes videatur elapsa. At simulac vera & diuinitus accensa fides animum occupat, omnia peccati vincula franguntur, pessima libidinum mancipia redduntur templa Deo vnice consecrata. Hic loci dicenda, omnium optime per exempla redduntur clara & perspicua, quæ non diu essent quærenda, si primæuus xui apostolici, veri christianissimi ardor feruorque, adhuc hodie vigeret. Illustrissima sane præbent insignis, quæ per fidem contingit, mutationis monumenta, primitiæ illæ gentis christianæ, ad quas Paullus litteras suas ablegauit. Quam præclara sunt, quæ de Romanis, antea seruis peccati, refert? Non modo *fidem* c. I. 8. sed & *obedientiam* eorum c. XVI. 19. *per totum celebrari orbem perhibet.* Nec mirum, quum *toto corde obsequium præstiterint ei doctrine, quam illis tradiderat.* vid. VI. 17. Quid de Corinthiorum, quondam ad idola muta turpissime abductorum, dicam mutatione? de qua *gratias ago*, inquit apostolus *I. Cor. I.* 14. seq. *quod in omnibus ditati sitis, cet. adeo vt nullo charismate deficiamini.* cet. Egregiam & excellentem, Galatarum, Ephesiorum, Philippensium, vitæ morumque transformationem euolue *Gal. IV.* 14. 15. *Eph. I.* 15. 16. *Phil. I.* 4. 7. 8. c. IV. I.

Theſſalonicenſium vero, ab idolis ad Deum conuerſorum, nouam, eamque pulcherrimam, faciem quanta proſequitur laude, quantisque elogiis? totum caput primum prioris ad hoſce datæ epiſtolæ præſtantiffimam illam, quæ in his per fidei productionem orta eſt, decantat commutationem. Hæcæ fidei chriſtianæ etiam ferociſſimas gentes adeo commutandi & ad faniora reducendi præclara vis atque efficacia, firmiſſimum mihi videtur pro demonſtranda veritate reuelatæ religionis eſſe argumentum. Quare qui maximam hanc potentiam, dum ipſi eandem non ſint experti, extenuant, vel plane non admittunt, ingens nobis contra hoſtes religionis chriſtianæ telum eripiunt. Fidem vero hinc ſolius Dei opus eſſe, qui liber, vel me non monente, intelligit: quod quum hæcenus fatiſ a nobis euictum eſſe putamus, pedem ad vltimum diſſertationis noſtræ caput promouemus. Id vnicum adhuc addimus, euitandos eſſe circa modo indicatam a nobis *μετανοειαν* omnes ſcopulos. Ex hac parte, ne quamlibet mentis mutationem, quæ ex ſolis cauſis procedit naturalibus, pro vera illa, quam fides gignit, venditemus animi conuerſione; illinc, ne ipſam eſſentiam, vel ſubſtantiam hominis, hic commutari, ſomniemus. Id quod faciunt illi, qui fanaticorum ſcholas frequentarunt, vt pluribus hæc diſcutiuntur a ven. IO. FRANC. BVDDEO meo in *inſtitut. theol. dogm.* tom. II. lib. IV. cap. III. §. 24. pag. 1219. ſeq.

CAP. III.
DE FIDE, TAMQVAM OPERE DEI
SVMMO.

Σύνοψις.

Inſtitutum huius capituli declaratur, fidem ſcilicet ſummum eſſe Dei opus, §. I. idque euincitur:

I. ex verbis Pauli, in quibus miraculoſam ad fidem producendam Dei potentiam requiri, dicitur. §. II.

II. ſpe-

- II. *Speciatim ex iis scripturae locis, ubi sub nouæ creationis. itemque resurrectionis, idea, fidei excitatio proponitur. §. III.*
- III. *ex summa hominis aduersus fidem repugnantia. §. IV.*
- IV. *ex pretiosissimo eius fundamento, filio Dei, §. V. qui istud est*
 1. *per adiutam naturam humanam, eamque nostra causa absque mensura vnctam. §. VI.*
 2. *per mortem, resurrectionem atque ascensionem in caelum §. VII.*
 3. *per vitam in fide peractam. §. VIII.*
- V. *ex stupendis fidei effectibus summae credentium dignitate, quæ indicatur.*
 1. *in genere, ubi*
α. intima, eaque ineffabilis, peccatoris cum Christo vnio. §. IX.
β. hinc fluens summa omnium meritorum participatio. §. X.
 2. *in specie, ubi*
α. homo miser, nudus omnique orbatus ornatu, iustitia ipsius filii Dei ornatur. §. XI.
β. filius ira fit filius Dei. §. XII.
γ. imago satanae fit imago Dei, immo sponsa Christi. §. XIII.
δ. homo sedes & domicilium impuri spiritus, fit templum domusque Dei triuinus. §. XIV.
ε. hostis fit amicus Dei, immo frater filii Dei. §. XV.
ζ. cand. datus gehenne coheres Dei & Christi euadit. §. XVI.
- VI. *a fide infantum, vsu rationis & cognitione destitutorum. §. XVII.*
- VII. *ab inuincibili fidelium in omnibus aduersis constantia. §. XVIII.*
Tandemque toti dissertationi finis imponitur. §. XIX.

§. I.

Postquam diuina adspirante gratia, pro concessis viribus demonstrauiimus, fidei excitationem esse opus solius Dei, longeque vires superare humanas; reliquum est, vt in argumento grauissimo primas saltim lineas ducamus, & leui quodam speciminæ, quo pacto fides summum existat operum diuinorum, ostendamus.

§. II.

Quum vero præcipua, quæ, fidem esse Dei opus maximum, probant argumenta, animo voluimus, occurrunt nobis primo verba scripturæ, quæ miraculosam & nulla

cogitatione complectendam, Dei potentiam, qua filio, mortis vinculis solutis, vitam reddidit, summumque concessit super omnia imperium, ad fidei opus producendum, conferuandumque adhiberi, disertissime pronuntiant. *

* Produco *Eph. I, 19, 20.* vbi Paullus Ephesius a Deo spiritum ἀποκαλύψεως, oculosque mentis illuminatos, adprecatur, *ad inspiciendum, τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἰς ἡμᾶς ἴδεν πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς κηράτης τῆ ἰσχύος αὐτῆς, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, cet. quæ sit supereminens magnitudo potentie ipsius, in nobis, qui credimus pro virtute & potentia roboris virium ipsius, quam operatus est, quum suscitauit eum ex mortuis.* Quæ verba considerans, sancto abreptus stupore venerari cogor infinitos immensosque diuinæ potentie thesauros. Quod si vastissimum solis corpus, ceteraque cæli astra, ea, qua decet, animi adtentione, intuearis, stupenda Dei in regno naturæ tibi hinc illucescet vis atque potentia. At non minora, immo adhuc præstantiora, in regno gratiæ immensæ virtutis diuinæ hic nobis deteguntur, documenta. Quæ omnia en quantum! en quam inexhaustum pandunt menti humanæ diuinæ potentie mare! Hanc nullis describendam verbis, nulla concipiendam ingenii acie, hanc, inquam, Deus adhibet ad excitandam in nobis fidem, quod innunt verba: *τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτῆς εἰς ἡμᾶς τὸς πιστεύοντας.* Sermonem hic esse de fidei causa ortuque, quilibet intelligit. Veræ autem & genuinæ fidei originem mere diuinam tot ac tantis apostolus verborum emphasibus circumscribit, vt eam operum diuinorum omnium summum esse, haud obscure in apricum producat. Primo exhibet nobis vocem δυνάμεως, vt adpareat, neutiquam fidem christianam esse humanarum virium; sed e contrario opus diuinarum virtutum, vel, vt libri symbolici adferunt, *diuinam potentiam qua viuicamur.* At summum quum hoc loco exponat nobis scriptor diuinus Dei opus,
 ἡοι

non sufficit ipsi vox δυνάμις; sed præmittit huic vocem μέγεθες, magnitudinem potentiae, indicaturus, summam hic se exhibere Dei potentiam immensumque robor. Quum vero in tam profunda virtutis diuinæ consideratione non inueniret, quo pedem figeret, adfert vocem υπερβάλλον, (de qua vide CHRISTIANI STOCKII *clauem linguae sanctae noui testam.* pag. 194.) significans, illam efficaciae diuinæ magnitudinem, qua fidei negotium in nobis conficitur, omnibus dispellendis tenebris, tollendisque difficultatibus, non modo sufficere; sed & ea omnia longe superare, ita vt nullus immenso huic robori possit poni terminus. confer ad *Eph.* II, 7. vbi de infinito Dei amore in opere redemptionis, per vnigenitum filium peractæ, eadem fere emphasis occurrit. Sed hæc omnia nondum rem tantam exhaurire, gentium doctori videntur, hinc subiungit καὶ τὴν ἐνεργεσίαν, innuens, Deum immensam, quam hæctenus enarrauit, potentiam, efficacissime exercere in peccatoribus humanis, & in intimos penetrare animi recessus instar ancipitis gladii omnia dissecantis. vid. *Ebr.* IV, 12. Idque fieri per κράτος τῆς ἰσχύος, quod *rūbor* cap. VI, 10. adprecatur credentibus ad debellandos potentissimos tenebrarum principes. Tandem quum magno huic apostolo ad maximum describendum opus verba deessent, exemplum producit omnium illustrissimum, in quo, tamquam in splendidissimo speculo, omnium oculis & mentibus videndum contemplandumque præbet summum hoc opus, fidei nempe accensionem eadem admiranda & prodigiosa niti potentia diuina, quam caelestis pater adhibuit ad filium ex morte resuscitandum eundemque euehendum & collocandum in summam maiestatis & imperii diuini sedem. Quæ, quis mente adsequi? quis enarrare pro dignitate potest? Nihil igitur restat, quam vt, diuina rei tam inuitatæ, admiratione percussus, adferamus, fidem esse Dei opus longe præclarissimum. Confirmat hæc apostolus II. *Cor.* IV, 7. vbi eam υπερβολὴν τῆς δυνάμεως adpellat, addita ratione, cur tam immensa hic se prodatur virtus diuina, ob summam nostram infirmitatem, dum, ἔχομεν,

ait

ait, τὸν Θησαυρὸν (elegantè fidem ob insignem præstantiam thesaurum nominat,) ἐν ὄσσεσιν ὀστέων, in vasisbus testaceis. Haud exiguum; sed clarissimum potius, his omnibus adfunditur lumen ex iis, quæ b. LUTHERVS de fide, tamquam summo omnipotentis diuinæ opere, disserit tom. II. Altenb. fol. 466. b. das ist über alle Wunderwercke, daß uns Gott solche Krafft giebet, dadurch alle unsere Sünde vergeben, und verilget, der Tod und Teufel und die Hölle überwunden und verschlungen wird, daß wir ein unerschrocken Gewissen, und fröhlich Hertz haben, und uns für keinem Ding fürchten. Et alibi ex adlegatione summe venerandi PRÆSIDIS in euangelischen Haus-Gespräch von der Erlösung p. 201. der Glaube ist ein allmächtig Ding, wie der ewige Gott selbst ist, darum wil ihn Gott auch bewehren und prüfen, darum muß sich auch dawieder sperren und legen alles dasienige, was der schalckbaffte Teufel vermag und kann.

§. III.

Nec minoris momenti, pro fide, vt operum diuinorum omnium præstantissimo, adstruenda, præbent argumentum ea sacrarum litterarum loca, in quibus veræ fidei accensio & productio, sub idea & imagine nouæ creationis,* viuificationis & resuscitationis** exhibetur & repræsentatur.

* Testis est Psal. LI, 12. לֹב טְהוֹר בְּרֵא לִי cor mundum crea mihi. Regenerationem, seu fidei productionem, hic a pœnitenti rege ardentissimis eflagitari suspiriis, totius psalmi coherencia luce clarius commonstrat. Quam ob intimam naturæ suæ ἀδιουρίαν, neutiquam suarum esse virium sentiens, ad præpotentem huius vniuersi creatorem confugit, eiusque genibus aduolutus orat: crea mihi fidem, significaturus creationis voce, insignem eam esse Dei operationem, qua fidem in nobis accendit: quemadmodum maximum id erat opus, quum
cælum

cælum terramque ex nihilo crearet. Audiamus hac de re b. LUTHERVM tom. II. *Altenb.* fol. 410. a. *wir können die geringsten Wercke nicht thun ohne den Heiligen Geist, wie solten wir denn durch unsre Kräfte können das höchste Werck thun, nemlich glauben? cet. nicht allein ist Gottes Wille, sondern auch eine Kräfte Gottes, daß er sich viel läßt kosten, denn wenn Gott den Glauben schaffet in dem Menschen, so ist es ia so ein groß Werck, als wenn er Himmel und Erden wieder schaffet.* Sed adiunt plura, ex quibus idem constat, scripturæ effata. Paulus quando II. Cor. IV, 6. ὁ θεὸς, inquit, ὁ ἐπιπῶν ἐν σκοτίαις φῶς λάμψαι, ὃς ἐλάμψεν cet. *Deus qui dixit ut e tenebris lux splenderet, is est, qui splenduit in cordibus nostris* cet. num aliud quid significat, quam lucem spiritualem, quæ est vera & diuinitus accensa fides, non minoris esse virtutis & potentie diuinæ opus, quam lucis naturalis in prima creatione productionem? His accedant dicta eiusdem apostoli II. Cor. V, 17. vbi noua audit *creatura* quilibet, qui vera fide Christo seruatori est insertus, & ad *Eph. II, 10.* nominantur credentes *ποίημα κτιθέντες, creati in χριστῷ ἰησοῦ ad bona opera*, vbi simul fons nouæ huius indicatur creationis, qui hic est, quod vti in primæua cunctarum rerum productione *omnia per verbum facta sunt, Io. 1, 3.* ita & in opere restitutionis omnia per filium conficiuntur. vid. SEB. SCHMIDII *disput. de antiquissima fide Mosaica circa mysterium trinitatis.* Posset hic itidem collatio institui inter hanc & primæuam illam creationem, qua ratione haud contemnenda his omnibus præberetur lux; sed præstitit id iam HERM. WITSIVS in *æcon. fæder. Dei cum hominibus* lib. IV. c. VI. Quod si quis neruum argumenti huius pro fide, tamquam Dei opere multo præstantissimo, sibi non satis constare existimet, eum bona pace ad ea, quæ s. sequenti de intima naturæ humanæ contumacia, dicturi sumus, ablegamus. Quæ si cum iis, quæ iam iam in medium produximus, conferantur, euidentissima hinc enascitur nostræ adsertionis probatio.

G

** Mul-

** Multa hac de re occurrunt dicta, in primis in epistola ad *Ephesios* data c. V, 14. item c. II, 1. & 5. 6. ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς ἁμαρτήμασι. συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ ἢ συνέγειρε. cet. nos, quum mortui essemus in peccatis, vna viuificauit cum Christo, vnaque suscitauit cet. Id vero per fidei productionem factum esse idem apostolus declarat ad *Col.* II, 12. ἐν ᾧ καὶ συνέγειρεσθε διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ, cet. in quo & suscitati estis, per fidem efficacis illius virtutis Dei. cet. adde *Ioan.* V, 24. 25. Quæ loca nihil aliud loquuntur, quam eandem a Deo potentiam, in excitandis hominibus ad fidem, adhiberi miraculosam, qua vsurus sit ad resuscitanda in puluerem redacta humanorum corporum ossa. En fidem tanquam summum Dei opus! Pertinent huc insignia b. LUTHERI verba, quæ in *pastorali* eiusdem, iam supra a nobis laudato, parte I. pag. 2. vbi von des heiligen Predigtamts Würdigkeit vor Gottes Angesicht ita disserit: weil Gottes Wort und Amt, wo es recht gehet, muss ohne unterlass große Dinge thun, und eitel Wunderwerck treiben, so muss dein Sohn (adloquitur parentes, quorum filii officiis sacris vacant) auch ohn unterlass große Dinge und eitel Wunder thun für Gott, als Todten auferwecken, Teufel austreiben, Blinde sehend, Taube hörend, Aussätzige rein, Stumme redend, Lahme gehend machen, obs nicht leiblich geschicht, so geschicht es doch geistlich in den Seelen, daß es viel grösser ist wie Christus spricht: *Ioan.* XIV. 12. wer an mich gläubet, wird die Wercke auch thun, die ich thue, und wird grössere denn diese thun. Et paucis interiectis: wer hilfft nun dem Menschen zu solchem Glauben, ohn das Predigtamt, und Wort Gottes, ist das nicht ein unermesslich grösser herrlicher Werck und Wunder, denn so er leiblich oder zeitlich Todte auferwecket zu diesem Leben. Quod si quis ex his potentiam irresistibilem elicere vellet, illi respondemus, potentiam hic eandem esse, quam Deus in adductis miraculis præstat; sed neutriquam eundem influendi modum: quod pluribus enodat ABB. CALOVIUS in *bibiis illustratis ad Eph.* I, 19. 20.

§. IV.

§. IV.

Immo multo maius & excellentius diuinæ virtutis, fidei in homine productionem, esse opus, quam totius, tam late longeque patentis huius vniuersi, ex nihilo facti, procreatio, extra omnem positum esse arbitror dubitationem, si summa, eaque fere inexpugnabilis, hominum aduersus fidei doctrinam repugnantia, infensissimusque eorumdem contra Christi crucem animus, ad tentis vsurpetur oculis. *

* De mentis humanæ contra fidem generalem inimicitia, iam supra aliquid dictum est. Addimus de eadem plura b. MART. CHEMNITII verba in *loc. theol.* parte I. fol. 202. vbi de loco Paulli ad *Rom.* VII, 7. col. cum *Ier.* XVII, 19. ita sentit: *expende queso quam apte congruant Ieremie & Paulli dicta: plana ac perspicua sententia est, que adfirmat in homine esse & in hac mortali vita manere quiddam negligens aut fugiens Deum & irasci ei, & quod vicissim Deus improbat, ac declaratio addita est: hec infirma natura, inquit, non potest subiici legi Dei semper languet dubitatione, securitate, dissidentia & variis flammis cupiditatum. Quid autem potest tristius dici, quam in homine esse inimicitiam aduersus Deum.* In primis vero miseris mortalibus, inimica cruci Christi infidet mens, quæ omnes suas vires colligit & in fidem saluificam effundit. Acerrimum hoc odium in cuiuslibet pectore instar serpentis latet, originemque ducit ex horto paradisiaco, vbi inimicitiam inter benedictum mulieris semen & malum genium eiusque progeniem positam esse scimus. Ad quam, quum omnes, qui nondum sunt renati, pertineant homines, omnium quoque animi, velut peste quadam, hocce odio infecti sunt. Fons, ex quo tantum progreditur venenum, est peruersissimus, quo laborant homines, sui ipsius amor, qui tam altas in mente humana egit radices, vt heroibus quidem datum sit, munitissima quæque regna si-

bi subiicere; at se ipsos vincere haud possint. Hæc prauis-
 sima philautia incendit inflammatque summe depravatos mor-
 tales, vt acerbissimo æstuent contra id omne odio, quod su-
 perbæ rationis placitis & depravatæ voluntatis illecebris cal-
 culum denegat, iisque contrariatur. Iam quum nihil adeo
 recedat a corruptæ naturæ libidine, quam doctrina de cruce
 Christi, quippe quæ ad destruendas eiusdem vires vnice com-
 posita est, hinc illæ lacrimæ, hinc illa odia. Ratio, quum nul-
 lo modo mysterium crucis capere vel possit, vel velit, conci-
 ones de crucifixo seruatore inter somnia mentisque ægrotan-
 tis deliria, refert. Hinc verissime Paullus dicere poterat:
 ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν χριστὸν ἐσαυρωμένον Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, ἔθνεσι
 δὲ μωροίαν. I. Cor. I, 23. immo doctrinam christianam hinc ad-
 pellat μωροίαν ③33. Ita enim eandem explodit sibi relieta ra-
 tio. Id quod satis patet exemplo philosophorum gentilium,
 qui alta corruptæ rationis cothurnice incedentes, non modo
 pertinaciter, & cum summo fastu contradicebant; sed & o-
 mnibus conuiciis contumeliisque sacratissimæ doctrinæ inuo-
 lare haud erubescabant. Plura hac de redabunt ven. IO. FRANC.
 BVDDEVS in *dissert. historico-theol. de veritate Christ. relig. phi-
 losophorum gentilium obirectationibus confirmata* in *miscell. sacris*
parte I. pag. 455. seqq. & IO. GEORG. WALCHIVS in *obser-
 uationibus in noui fœderis libros*, parte I. obseruat. X. & XII. p.
 77. 86. seqq. quibus addatur CHRISTIANI KORTHOLTHI
paganus obirectator. Maxime vero exserit se hicce hostilis
 contra fidem conatus in voluntate humana, quippe quæ irre-
 tita corruptæ carnis blandimentis, fastidit nauscatque serua-
 torem instar latronis de ligno maledicto pendentem. Abhor-
 ret tota hominis natura sanguineum hocce spectaculum, id-
 que tamquam vnica salutis viam complecti, secura magna-
 que superbia sese effrens, manibus pedibusque obnititur, im-
 mo, vt tamquam perniciosissima pestis longissime remoueatur,
 omnibus contendit neruis. Hinc crudelissima illa iuratorum
 christi-

christianæ gentis hostium odia, hinc illa sanguinum flumina, quæ immanis, extirpandæ religionis, Christum crucifixum adorantis, libido, proh dolor! produxit. In mare pedem immitteremus, si iis enarrandis, quæ documenta martyrologica hac de re tradunt, inhæcere velimus. Breuissimis, quanta mentes ardeant humanæ inimicitia, quantaque ferueant contra fidem Christi repugnantia, Paullus I. *Cor. IV. 9. 10. seq.* testatur: *δοῦν ἄρα ὅτι ὁ θεὸς ἡμᾶς τοῖς ἀποστόλοις, ἐσχάτως ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίστis. cet. Deum puto nos ultimos apostolos, spectandos proposuisse, ut morti addictos. cet. Et v. 13. ὡς περιουσίαι ματα ἰε κόσμος ἐγενήθημεν, πάντων περιήρημα ἕως ἄρτι, tamquam pargamenta mundi facti sumus, & tamquam omnium ramentum huc vsque.* En furorem! en odia Vatiniana longe excedentia! Aliud quid qui a mundo expectant, nondum fati crucis mysterium edocti sunt. Quod egregie innuit magnus LUTHERVS in *epistola ad Spalatinum*, ex eremo missa, ubi *erasmum*, inquit, *a cognitione gratiæ longinquum esse video, qui non ad crucem; sed ad pacem spectet in omnibus scriptis. Hinc omnia putat ciuilius & beneuolentia quadam humanitatis tractanda gerendaque. Sed hanc non curat bebemoth, neque hinc quisquam sese emendat. cet. confer ven. PRAESIDIS animaduersiones historico-theol. de Patmo Lutheri §. 27. pag. 29.* ubi ex historia reformationis adlata nostris dictis lucem adferunt insignem. Quare quum tam insuperabilis hic vincenda sit naturæ humanæ contumacia, nonne tantum fidei accensio Dei opus censendum est, quod magnitudine sua reliqua opera diuina facile superat? Sola voce *יהוה* facti omnia produxit Deus. *Gen. I, 3 seq.* Iuuenem in ciuitate Nain, præmatura morte ereptum rebus humanis, itidem vel vnico verbo vitæ & matri reddebat optimus seruator, immo ad vnum omnes in die extremi iudicii ita restituet. At gentis iudaicæ refractarias fidei mentes integro aliquot annorum tractu, efficacissimis concionibus, innumeris miraculis, oppugnatas, minima ex parte sibi

subicere potuit, immo eo magis his omnibus irritabantur, vt temperare sibi non possent, quin tandem eum morti traderent generis turpissimi. Tantum furorem, tam profundam peruicaciam, dum Deus, in producendo fidei negotio, coercet, deprimit & expellit, vt immanissimi leones euadant agni mansuetissimi: id quod exemplo ipsius Pauli omnium optime constat; quantum hinc infinitæ potentæ opus vera & diuinitus excitata fides esse debet? Accedit, quod in hoc negotio, tantis inuoluto difficultatibus, omnia ita sint temperanda & disponenda, vt, licet immensa hic requiratur potentia diuina; neuiquam tamen aliquid libero hominis animo detrahatur. Summa ergo hic concurrunt sapientia, summus amor, potentia summa. Hinc apostolus, sanctissimo incensus stupore, exclamat: ὡβάρθητε πλάτῃ, καὶ σοφίας, καὶ γνώσεως θεῶν, ad Rom. XI, 33.

§. V.

Omnem vero ingenii vim infinitis superat exceditque modis pretiosissimum atque illustrissimum fidei fundamentum. * Ad condendum hominem vnicum sufficiebat verbum; at vt homo, fide in ipso accensa, restitueretur, vnigenitum Deus impendebat filium, ** & quidem modo longe stupendissimo, nullaque complectendo cogitatione.

* Vid. Ef. XXVIII, 16. col. I. Pet. II, 6. *idcirco ita ait Dominus Iehouah: ecce ego fundamentum posui in Zion lapidem: lapidem probationis, angularem, pretiosum, fundationem fundatissimam.* conf. I. Cor. III, 11. Θεμέλιον γὰρ ἄλλον ἔδειξ ἰδὼνταί θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὃς ἐστὶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Huc quoque faciunt ea testimonia, in quibus dicitur, quod pater credentes συνεζωοποίησε ἰσὺ Χριστοῦ καὶ συνήγαγε et. item quando Christus caput corporis mystici audit Eph. IV, 15. 16. Col. II, 19. et.

** Summum hoc opus ipsum filium rapit in admirationem

nem stuporemque, vt exclamet: οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον, Io. III, 16. quo tendit igitur stupendus hic amor? vt credas habeasque vitam aeternam. Non incommode huc traho verba LV THER I rom. I. Alt. fol. 298. b. steig durch Christus Hertz zu Gottes Hertz und siehe, daß Christus die Liebe dir nicht hatte mögen erzeugen, wenn es Gott nicht hatte gewolt in ewiger Liebe haben. Da wirstu finden das göttliche gute Vater-Hertz und wie Christus sagt, also durch Christum zum Vater gezogen, da wirstu verstehen den Spruch Christi: also hat Gott die Welt geliebet. cet. da kan der Glaube und Zwerficht denn bestehen, und ist der Mensch also warhaftig neu in Gott geboren. Hinc non mirum, quod angeli in ista ἐπιθυμῶσι πνευμαλίῳα. I. Petr. I, 12. confer. ad Rom. V, 8. & c. VIII, 32. Plura hic addere non opus est, quum res ipsa loquatur, omnium operum hoc maximum esse. confer b. MACARIVM homil. XV. S. 43. sequ.

§. VI.

Scilicet iungitur hic incomprehensibile comprehensibili, infinitum finito, diuina natura filii Dei naturæ humanæ, ita vt non tantum Deus sit homo, & homo sit Deus, vni-one personali & inseparabili duarum & diuersissimarum naturarum diuinæ & humanæ; sed etiam filius Dei Immanuel, Θεάνθρωπος, omnem suæ Deitatis plenitudinem, omnipotentiaque suæ opera non aliter erga genus humanum exserat, exerceat, edat, perficiatque nisi per suam adsumtam humanam naturam.*

* Sunt verba B. NICOLAI SELNECCERI in præfat. ad libellum CHEMNITII de duabus naturis in Christo. En hic ὁμολογημένως μέγα τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, Deum manifestum in carne. Quorsum vero tam stupenda, quorsum tam inaudita? eo, vt maxime miremur, quod adsumta Filii Dei natura

tura fons, via & porta aperta existat, per quam, ad restituendam & viuificandam ægram carnem humanam, diuina in nos defluerent bona. Hanc in rem *unxit* filium pater *oleo gaudii præ confortibus eius*. *Psal.* XLV, 8. immo *ἐκ ἐκ μέρους δίδωσιν* ipsi *τὸ πνεῦμα*, *Ioan.* III, 34. vt mira hac ratione in adsumta carne immensum omnium donorum spiritualium mare miseris mortalibus aperiretur. Innuit hoc Paullus ad *Eph.* I, 3. vbi patri Iesu Christi debitas persoluit gratias, quod sit, *ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς ἐν πάντι εὐλογία πνευματικῇ ἐν τοῖς ἐπαγγελίοις ἐν Χριστῷ* qui *benedixit nobis omni benedictione spirituali in Christo* item ad *Col.* I, 19. *ὅτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε πᾶν τὸ πλήρωμα καὶ αἰκῆσαι* nec non *Ioan.* I, 16. *ἐκ τῆ πληρώμας αὐτῆ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος*. Quæ hic dicenda, ita exprimit b. MART. CHEMNITIVS in *libello de duabus naturis in Christo* cap. XI. pag. 52. b. *Filius Dei omnia beneficia ac bona sua in adsumtam naturam tota plenitudine disposuit, vt inde quia cognata nobis est, ad nos, qui fratres sumus, deriuentur, tamquam ex capite in membra cognata*. Inter quæ bona quum vera fides, tamquam vita spiritualis, primum teneat locum, nonne summum hinc fides Dei opus, quum ex tam stupendo promaneat aluceo? Merentur euolui, quæ hac de re edisserit b. MACARIUS *homil.* IV. §. 9. sequ. & modo citati CHEMNITII *libellus* cap. XXXI. *per totum*, vbi ostenditur, *quam dulces consolationes veteres inde sumant, quod viuificatio & instauratio nature humane in nobis, ex carne & per carnem Christi, quæ nobis cognata est, nobis commūnicetur & immittatur*.

§. VII.

Immo vnigenitus hicce filius Dei, verus Deus & verus homo, morti *traditur, eiusque sanguis diuinissimus** in λύτρον adredimendos viuificandosque miseros mortales consecratur. Quocirca quum huius demum mortis, resurrectionis & adscensionis *ἐργεία* fides produci possit, quis

quis eam omnibus alijs operibus anteponebam esse negare velit ?

* Etenim hac ratione Deus, horrendum in modum peccatum læsus, demum erat reconciliandus. Id quod basin atque fundamentum totius fidei operis esse, facile perspicis. Nam in animo, cum ipso nondum expiato, sanctissimus ille, vi iustitiæ suæ immensæ operari nequit, multo minus fidem vitamque excitare spiritualem: vt pluribus exponit b. 10. HENR. MAIVS in *exercitationibus* tom. II. pag. 367. At per mortem vnigeniti filii, eiusque infinitum λόγον, quum sit placatus abundantissime, πάντων παραχρῶν ἁπάντων, fidem exhibet omnibus, ἀναστήσας ἄσπρον ἐκ νεκρῶν, postquam resuscitauit eum, filium, ex mortuis, teste Paulo *Act. XVII.* 31. Idem quoque innuit Petrus I. ep. I. 3. *gratias agens Deo, nos esse regeneratos*, quod fit per fidei productionem; quis vero fons tanti operis? respondet apostolus, *per resurrectionem Iesu Christi*. Et v. 21. id confirmat: *qui per eum, nempe Christum, creditis in Deum, qui suscitauit eum ex mortuis & gloriam ei dedit, vt fides ac spes vestra in Deo esset*. Ex quibus satis constare posse arbitror, fidem effulgere nobis ex vulneribus Christi, eiusque crucem esse beatissimam illam radicem arboremque, ex qua lætissima fidei vitæque spiritualis seges efflorescit. Iuuat hic audire beatum patrem nostrum LVTHERVM tom. I. Alt. fol. 415. b. *der Glaube muß aus dem Blute, Wunden und Sterben Christi quellen und fließen, in welchem du siehest, daß dir GOTT so hold ist, daß er auch seinen Sohn für dich giebet, muß dein Hertze süß, und GOTT wiederum hold werden, und also die Zuversicht aus lauter Gunst und Liebe erwachsen GOTTES gegen dir, und deiner gegen GOTT*. Eadem quoque fidei scaturiginem haud obscure detegit Paullus ad *Ebr. X.* 19. seq. *Quum habeamus libertatem ingrediendi sacrarium per sanguinem Iesu, cet. accedamus in plenitudine fidei cet.* Quem locum egregie in succum sanguinemque conuertit, vir summis, in vniuersa ecclesia nostra ex-

H

stanti-

stantibus, meritis clarus b. AVGVSTVS HERM. FRANCKIVS
 in *lectionibus paræneticis*, parte II. lect. XII. pag. 241. seq. Addamus
 verba Petri Act. II, 33. itaque dextra Dei sursum sublatus Christus,
 & promissum spiritum sanctum adeptus a patre, effudit hoc, quod
 vos nunc cernitis & auditis. Cuius effusionis cardo quum in
 accendenda fide vertatur, facile, qua ratione ascensionem
 Christi fidei fontem constituimus, patere potest. Hæc omnia
 vero, qui æqua pensitauerit animi lance, non potest non sum-
 ma perfundi admiratione sanctoque accensus stupore exclamare,
 se in fide operum diuinorum inuenisse omnium maxi-
 mum. Occurrit hic nobis eximius, qui huc facit, LUTHERI
 locus tom. III. Ien. germ. fol. 182. 183. *Es ist auf Erden noch nie
 unmöglicher, verzweifelter Dinge gehört worden, noch gesehen,
 denn daß ein sterbender Mensch solte nicht allein lebendig, son-
 dern auch Herr und Auslger des Todes, und aller Todten Aufser-
 wecker seyn, daß der Todt solt unter den kommen, den er tödter,
 und wieder von ihm getödter werden, und so fort in allen andern
 Stücken, die eitel unaussprechliche Wunder sind: aber wir sind es
 gewohnt täglich zu hören, darum wundern wir uns des nicht
 mehr, denn wir bedenkens nicht, glaübens auch nicht mit Ernst,
 sonst würden wir uns des ohn Unterlass wundern, cet.*

** Egregie hæc nobis inculcat Petrus; I. ep. I. 18. 19. *Sci-
 entes, vos non corruptibilibus rebus, argento vel auro fuisse re-
 demtos, sed pretioso sanguine, vipote agni inculpati & incontami-
 nati, nempe Christi.* Meretur hic conferri IO. FRANC. BVD-
 DEI *meditatio de sanguine fœderis*, quæ exstat. in *meditationi-
 bus sacris coniunctim editis* pag. 18.

§. VIII.

Nec hic omittendum, ad illustrissimum fidei funda-
 mentum quam maxime pertinere, vnigenitum Patris fi-
 lium relicto cælesti throno, ipsum in fide vixisse,
 * inque ea mortuum & passum, ** addo iustifica-
 tum

tum *** & refuscitatum **** fuisse. Qua stupenda ratione, dum nobis fides acquirenda erat, fidei primas inter reliqua opera diuina vindicare nullus dubito.

* Id Paullus ad *Ebr.* II, 13. aperte testatur, vbi ipsius feruatoris hac dere confessionem producit: *ἐγὼ ἴστωμαι πεποιδᾶς ἐσθ' ἀντὶ τοῦ, ego fidesus ero ipso.* conf. *Es.* VIII, 17, 18. *expectabo dominum, qui abscondit faciem suam a domo iacobi & prestolabor ei.* cet. Quibus verbis præcipuam fidei partem, fiduciam, designari, quilibet vel me non monente, intelligit. Quando vero statim additur: *Ecce ego & nati, quos mihi Iehoua in signa & in ostenta dedit.* cet. admirandæ huius fidei, cui filium Dei subiectum cernimus, natura nobis exponitur. Nimirum se non tantum in tot tantisque pro paranda salute humana subeundis, calamitatibus, plenissima cordis fiducia, patris sui fide auxilioque niti; sed & vi promissionum paternarum certo sibi persuasum esse, nequiquam sanguineos sudores fore irritos inanesque, quin potius miseris mortalibus saluti cessuros. Quam fidei luctam ipse Messias nobis describit. *Es.* XLIX, 4. *& ego dixi, in cassum laboravi, & frustra ac inutiliter vires meas consumsi: verumtamen iudicium meum est apud dominum & merces operum meorum apud Deum meum,* cet. Quo ipso illustrissimum iis, qui insigne illud, quod filius Dei in terra gessit, munus, exemplum reliquit, fidem requiri ad destruendum satanæ regnum, eamque puppim proramque esse in lucrandis hominum animis. Id quod pluribus grauissime inculcat b. AVGVSTVS HERMANNVS FRANCKIVS in *lect. paræn.* parte II, lect. XIII. pag. 272. Plura si desideras de fide ipsius feruatoris testimonia, obuia expositaque sunt in vaticiniis Dauidicis e. gr. *Psal.* XXXI, 1. seq. XXII. 10. II. LXXI, 1. seq. & alibi. Ceterum sicuti optimus humani generis redemptor, spiritu sancto, qui est spiritus fidei, absque omni mensura, vnctus erat: ita & eundem omnes homines sanctosque fide in Deum superasse, quis non videt? Idque haud obscure

scire totius vitæ Christi cursus ob oculos ponit. Destitutus licet esset omni rerum externarum adfluentia, tantaque premeretur penuria, *vt ubi caput reclinet, ne haberet, quidem vid. Matth. VIII, 20.* sed contra totius inferni, diaboli, omniumque fere hominum furori inauditaque petulantia exponeretur, immo ipsius patris durissimis iræ telis contereretur; nequam tamen fidem deposuit, sed inuicta fiducia Patrem vsque ad mortem crucis prosequutus est. Ad quem fidei præclarissimæ habitum, multis precibus lacrimisque peruenisse summum hunc sacerdotem, erecto quasi digito ostendit Paulus *Ebr. V, 7. 8. in diebus, dicens, carnis sue deprecationes & supplicationes obtulit cum clamore valido & lacrimis apud eum, qui poterat ipsum seruare a morte & exauditis precibus liberatus ex metu. Quamuis filius esset, tamen ex iis, que passus est, didicit obedientiam.*

** Ipsa historiae passionis documenta id fati edocent, virum sese præstitisse adstrictissimum salutis humanæ reparatorem in exercitio fidei. Etsi horribilis illa tremendaque in oliueto cum æterna morte luctatio, animam corpusque stupendum in modum concuteret & confringeret, filialem nihilominus fiduciam retinuit, qua inter medios summi doloris fluctus, inter medios grauissimæ tentationis æstus, patrem excofcular dulcissima illa compellatione: *πάτερ μου, pater mi, Matth. XXVI, 42. conf. IO. IAC. RAMBACHII exeget. vnd mor. Betrachtungen über das innerliche Leyden Christi im Oelgarten medit. V. pag. 60.* Eadem fidei constantia turpissimæ mortis opprobrium sustinuisse seruatorem, fati euincit fiducialis adpellatio: *Θεέ μου, Θεέ μου, ἰνατί μου ἑγκατέλιπες; Deus mi Deus mi! cur me de reliquisti.* Idem confirmat vltimus clamor: *pater commendo spiritum meum in manus tuas, Luc. XXIII, 46.* Ad hæc ita RIVETVS tom. II. oper. theol. pag. 102. ostendit iisdem verbis fiduciam & amorem in ipso agone & sensu derelictionis, in quo certamine non succumbit, neque enim
Deum

Deum suum adpellaret, in quem non consideret. Quæ omnia, Christum fide superasse passiones ipsamque mortem, hacque ratione in fide mortuum esse, clare & perspicue euincunt. Hicce vero saluator nobis factus est τῆς πίστεως ἀρχηγός καὶ τελειωτής, Ebr. XII, 2. dum non modo expiata hac ratione nostra ἀπίστια fidem nobis promeruit; sed & illustrissimum fidei in semetipso reliquit exemplum. conf. IOAN. HOEPFNERI *disp. de desertione Iesu Christi in cruce sect. III. qu. 2.*

*** Pertinet hoc ad ὁμολογημένως μέγα τὸ τῆς ἐυσεβείας μυστήριον Θεὸς ἐΦανερώθη ἐν σαρκί, ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, *Deus iustificatus in spiritu. I. Tim. III, 16.* Scio equidem, alios aliter hic sentire; sed omnia melius sibi constant, si a consueta huius vocis significatione, quæ est forensis, non recedatur. Quemadmodum Christus προσήνεγεν ἑαυτὸν ἁμαρτων τῶ Θεῷ διὰ πνεύματος ἀιωνίς, seipsum obtulit inculpatum per æternum spiritum, Ebr. X, 14. per quem simplicissime æterna eius diuinitas intelligi potest, vide b. PHIL. IACOBI SPENERI *Zeugniß von der ewigen Gottheit Christi* pag. 420. 541. ita & per hanc & in hac iustus in iudicio diuino declaratus est, quum immensum illud, quod requirebatur, patri pro totius orbis peccatis, obtulit λύτρον. Ceterum in fidei agone constitutum, seruatorem reportasse hanc inauditam iustificationem, ipse fatetur *Es. L, 6.* sequ. *corpus meum*, inquit, *expono percussoritus.* cet. sistitur hicce nobis Messias in acerbissimis illis afflictionibus, quibus perfusum mersumque se deprehendebat, quum pater eum ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτίαν faceret, eumque morti & iræ grauissimæ exponeret. Tantis in angustiis fiduciam collocat maximam in patris amore & iustitia, firmiter credens, patrem adquieturum esse in tanto, quod filius vnigenitus præstat, redemptionis pretio, eumque per resurrectionem ex mortuis, tamquam evidentissimum documentum, contestaturum esse, filium satisfecisse infinitæ iustitiæ, pro peccatis totius mundi ipsi, tamquam immaculato agno, impositis; quod fidei certamen,

men, exoptatissimumque euentum ita in citato capite v. 8. exprimit: קרוב מצדקי מיריב אתי נעמדה יחד מי בעל משפטי יגש אלני propinguis est, qui iustificat me, quis contendat mecum? consistamus vna: quis experiatur iure contra me? accedat ad me. En dominus auxiliaturus est mihi, quis est ille, qui me condemnabit? cet. Quam fidei victoriam filii Dei quum Paullus iisdem verbis ad Rom. VIII, 33. 34. τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐλεγκτῶν Θεῶν; Θεὸς ὁ δικαίων. τίς ὁ καταλείψει, cet. credentibus adplicet, fatis clare ostendit, ex fonte hoc abundantissimo fidem profluere in humanas mentes. Merito hinc cum ipso saluatore tantum admiramur opus sanctoque perfusi stupore, exelamamus: *Psal. XL, 6. רבות עשית אתה יהוה אלהי נפולאתך* *celestia tua lebona mirabilia erga nos nulla est comparatio, ut indicem aut eloquar ea: plura namque & maiora sunt, quam ut enarrari possint.*

**** Sufficiat hic nobis *Psal. XVI, 5. sequ. Iehoua portio praedii mei. cet. propuno mihi Iehouam iugiter, quia a dextera mea est, non dimouebor. Idcirco letatur animus meus, & exsultat gloria mea: etiam caro mea habitat secure: quia non es derelicturus animam meam in sepulcro. cet.* Possunt de his omnibus euolui THOMAE GOODWINI *geistreiche Schrifften* & quidem in triumpho fidei sect. I. cap. I. pag. 6. sequ.

§. IX.

Stupenda hinc * in vere credentes fluunt beneficia, summæque, quæ fide iis contingunt, dignitates. Quæ omnia, quum in commonstrando fidei opere, omnium excellentissimo, vtramque faciunt paginam, operæ pretium me facturum arbitror, si potiora paucis enumerem. Initium faciam, ab intima, eaque ineffabili, filii Dei cum fidelibus vnitione. **

* Neg

* Nec id mirum. Merito enim cum Paulo ad *Rom. VIII, 32.* argumentamur: *si proprio filio non pepercit; sed pro nobis omnibus eum tradidit, quomodo non omnia etiam cum eo nobis gratificabitur?*

** Vt homo iis omnibus, qui ex tam illustri redemptionis fonte redundant, thesauris fruatur, intime cum Christo vnitur. Num vero hoc leuis momenti opus esse putas? considera quæso, animoque volue, qualis quantusque sit ille, cui homo mortalis, peccato, tamquam scdissima lue, infectus, puluis & humus, tanto coniunctionis vinculo iungitur. Est *filius vnigenitus*, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς. *Io. I, 18.* quem constituit heredem omnium, teste Paulo *Ebr. I, 2.* per quem etiam mundum condidit: quin est idem immensus & infinitus Deus. Hic in arctissimam tenerrimamque recipit miseros mortales societatem, vt si scripturæ effata, quæ hanc describunt, consulas, singulare quoddam atque præcipuum hoc Dei opus esse, non diu possis hæsitare. Etenim sicuti palmites viti cernis adeo insertos esse, vt in vnã coalescant stirpem; sic tantam quoque inter Christum & fideles intercedere coniunctionem, ipse optimus seruator *Ioan. XV, 1.* sequi clarissimis edocuit. Quod intimum Christi cum anima commercium Paulus *I. Cor. VI, 7.* ita exprimit: ὁ δὲ κολλῶμεν τῷ κρείττῳ, ἢ πνεῦμά ἐστι, qui vero adglutinatur Domino, vnus cum eo spiritus est. Conferri potest ad locum *Ioan. XV, 1.* AMBROSII WIRTHII tract. *die vier E-uangelisten mit Frag und Antwort*, pag. 675. & THOMÆ GOODWINI *geistreiche Schriften* pag. 591. Plura in promptu sunt loca, quæ stupendum hoc vinculum egregie ob oculos ponunt. Pertinent huc dicta ad *Eph. IV, 15. 16. Col. II, 19.* vbi arctissimus ille, quo caput corpori adligatur, nexus, ad intimam hancce, quæ est inter seruatorem & fideles, coniunctionem, declarandam, adhibetur. Qua connexion nihil esse arctius, nihil intimius, constat abundanter. Quid igitur.

igitur miraris, si vere credentes adeo capiti suo copulatos constrictosque vides, vt nihil sit in cælo, in terra nihil, quod arctissimum hocce vinculum disrumpere valeat. Id quod Paullum mouit, vt magno triumphans gaudio, clarissima voce profiteretur *Rom. VIII, 35.* τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. *cet. quis nos separabit ab amore Christi, cet.* Et v. 38. 39. *persuasum mihi est, neque mortem, neque vitam, cet. posse nos separare, ab amore Dei, qui est in Christo Iesu domino nostro. conf. Cant. VIII, 6. impone me vt sigillum animo tuo, vt sigillum brachio tuo, nam fortis est, vt mors, amor. cet.* Nec silentio inuoluendus singularis ille locus *Ioan. VI, 56. qui edit carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in eo.* Quid aliud ardentissimus generis humani amator hisce indicare voluit, nisi insignem & plane stupendam esse inter ipsum eiusque discipulos concatenationem, cuius imaginem vmbraque præ se fert, præclarus ille, qui inter cibum corpusque inuenitur, nexus, quem in rerum natura summum esse, neminem fugit. Adde his *Gal. III, 17. Quicumque in Christum baptizati estis, Christum induistis.* Sed his immorari fusius non licet, quum sole clarius meridiano esse hoc vinculum. Id quod quum vera & a Deo accensa efficiat pariatque fides, quis eam eximium prorsus Dei opus esse, negare ausit? Possunt conferri, qui breuius mirabilem hanc describunt vnitionem, vener. abbas IOACH. IVSTVS BREITHAVPT in *instit. theol.* tom. II. pag. 287. & b. HENR. MULLERVS in *himmlischen Liebes-Kuß* cap. XI. pag. 9. seq. & qui fusius id facit MART. STATIVS in *Luthero rediuius lib. I. cap. XIII.* per totum.

§. X.

Ex intima hac vnitione resultat summa meritorum Christi omnium communio & ineffabilis participatio, qua

qua Deus pater vere credenti mortis & resurrectionis filii fructus adeo tribuit & adiudicat, vt ipse homo quasi mortuus pro peccatis, * immo resuscitatus ad vitam gloriamque, in iudicio diuino respiciatur.

* Id iam innuit *Esaïas* cap. LIII, 4. אִכּוֹן חַלְיִנו הוּנָא כְּשָׂא לְמַכְאִבֵּנוּ סְבָלָם *profecito morbos nostros ipse Messias, (vide Matth. VIII, 17. Act. VIII, 32. I. Pet. II, 24.) portauit & dolores nostros instar baiuli onus, tulit.* Et v. 6. וַיְהוּהוּ הַפְּגִיעַ כּוֹ אֶת עוֹן כָּלֵנוּ *Iehoua irruere fecit in eum iniquitatem nostrum omnium.* Ad quæ euoluatur verba b. LUTHERVS in *explicatione in hoc caput*, quæ tom. VI. *Alt.* pag. 357. exstat, nec non sigillatim prodiit cum præfatione beati AVGVSTI HERM. FRANCKII pag. 26. *darum soll man fürnemlich das Wort unser Kranckheit, und unser Schmertzten wohl einbilden: denn durch das Wort unser wird uns das selige heilsame Leiden Christi zugerechnet und mitgetheilet, ia es wird so gar unser eigen, als hetten wirs selbst erworben.* cet. & pag. 39. *ein Christ, (so er in seinem rechten Christenthum stehet, zwischen Gott und ihm allein) soll weder von irgend einer Sünde noch Verdienst bey ihm selbst wissen, gleich als ob er in einer andern neuen Welt lebte und ob er schon Sünde süblet, so soll er sie nicht in ihm selbst ansehen, sondern in der Person, auf welche sie gelegt sind von Gott, das ist, daß er sie ansehe, nicht für Sünde, die in seinem Gewissen stecken und auf seinem Halse liegen, sondern daß er sie also achte und richte, wie sie in Christo sind, nemlich überwunden.* cet. also muß ein Christe lernen, daß sein Herrz und Gewissen, rein bleibe von allen Sünden und daß selbe bekommt er durch nichts anders als durch den Glauben. cet. Idem confirmat Paullus II. Cor. V, 15. *νεώτῆτες τῆτο, ὅτι ἐίς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, ἀγα οἱ πάντες ἀπέθανον* & ad Rom. VI, 3. 4. *hæc credentibus in Christum Romanis specialius vindicat: ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; συνετάφημεν αὐτῷ διὰ τῆ βαπτίσματος* εἰς τὸν θάνατον, nos quicumque bapti-

baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus. Consepulti sumus ei per baptismum in mortem. Et v. 5. συμφοροι γεγοναμεν τῷ ὁμοιωματι. ἢ δαμάσ αὐτῆς, cum eo plantati coaluimus ad similitudinem mortis eius, item v. 8. quod si commortui sumus Christo cet. Adde Gal. II, 20. Χριστῷ συνεσταυρωμένοι. Quae dicta nihil aliud dicunt, quam ita nos meritorum Christi per fidem participes reddi, ut nos quasi crucifixi, mortui & sepulti propter peccata in iudicio diuino spectemur.

** Edocent hoc effata Pauli Col. II, 12. c. III, 1. Rom. VI, 5. & Eph. II, 5. 6. συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Καὶ συνήγαγε, ἢ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἰσθμοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Deus una uiuificauit cum Christo, unaque suscitauit, unaque collocauit in caelis in Christo Iesu. O ineffabilem communionem! o rem omnium maxime admirabilem! eos, qui quotidie morti traduntur II. Cor. IV, 11. iam uiuificatos esse, & in ipsa morte uiuere, ut ipse seruator ait Ioan. XI, 25. Ἐγὼ εἶμι ἡ ἀνάστασις ἢ ἡ ζωὴ ὁ πνεύματων ἐν ἐμοί, καὶ ἀποθάψῃ, ζήσεται. Fides igitur tantum quum producat miraculum, illam inter omnia opera præclarissimum esse Dei factum, nullum superesse video dubium. Conferri de his meretur b. AVGVST. HERM. FRANCKIVS in *Sendschreiben an einige christliche Freunde von Christo für uns.*

§. XI.

At multum nostra refert, eas, quæ per fidem ex tanto salutis reparatore, Immanuele & θεανθρώπῳ redundant in vere credentes, dignitates paullo accuratius considerari atque sigillatim. Proinde singularis & eximius est fidelium splendor, quod ipsa ipsius filii Dei immensa & infinita iustitia exornentur & quasi collustrentur.*

* Iuuat hac de re audire b. IOAN. ARNDIVM in *vero christianismo* lib. II, c. III. *dies ist der höchste unausdenckliche und unaussprechliche Trost, daß unsere Gerechtigkeit nicht eines grossen Herren, nicht eines Engels, sondern Christi (Gottes) Gerechtigkeit, Gott ist hier, der gerecht machet. Item das ist eine so grosse Gerechtigkeit, daß sie kein Mensch ausdencken kan, so groß als Gott selbst.*

selbst. Diese Gerechtigkeit ist viel grösser, denn die uns Adam hätte können anerben, wenn er schon nicht gefallen, sondern in der Vnschuld blieben wäre. Denn er ist mehr denn 1000 Adam in seiner Vnschuld. Summa unser Gerechtigkeit in Christo ist so groß, als Gott selbst, daß wir sie in Ewigkeit nicht ergründen können, so wenig als Gott, darüber alle Creaturen erstaunen und wider den Menschen nichts aufbringen können, sondern sagen müssen: wer wil den Menschen verdammen, ist doch Gottes Sohn selbst seine Gerechtigkeit. Idem vates diuinus clarissimis confirmat, *ler. XXIII, 6.* dum יהוה Iehoua, inquit, immensus & incomprehensibilis Deus, est צדקנו *iustitia nostra.* Hinc a Paulo ad *Rom. V, 17.* *αρεσις εἰς ἡμᾶς ὡς εἰς ἡμᾶς δικαιοσύνης* vocatur. Nec immerito locus *Es. XLV, 8.* huc refertur: צדק וישחקים וילו צדק הרעופו שמים ממעל וישחקים וילו צדק. *rorate caeli desuper & nubes stillent iustitiam.* Quid de regno suo Messias, ad quod, ceu in nouum, eumque illustrissimum, orbem homines inuitat, hic nobis prædicet, constare potest ex verbis b. LUTHERI in *postilla eccles.* p. 320. *wir sollen Christi Reich also ansehen, als ein schön grosses Gewölbe oder eine Decke allenthalben über uns gezogen, so uns decket und schützet vor Gottes Zorn, ia als einen grossen weiten Himmel, da eitel Gnade und Vergebung leuchtet, und die Welt, und alle Dinge voll machet, daß alle Sunde dagegen kaum als ein Füncklein seyn, gegen dem grossen weiten Meere, und ob sie gleich drücket, dennoch nicht schaden kan, sondern vor der Gnade zerstieben und zergehen mus.* Ex tanto iustitiæ mari fluit summa peccatorum remissionis certitudo, qua perfusus vere credens, victor de conscientiaë terroribus & accusationibus fatanæ, cum Paulo triumphum agit: τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐκλειτῶν ἡμῶν; Θεός ὁ δίκαιόν. *Rom. VIII, 33. 34.* Fide vero reportari tantam gloriam, vide *Phil. III, 9.* *Rom. I, 17.* *δικαιοσύνη ἡμῶν ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐν πίστει εἰς πίσιν.* Per quem Paulli locum b. LUTHERVS post multos sudores, angores, tremores, longasque cum lege & conscientia luctationes, ad beatam euangelii lucem se euasisse fatetur: *Hic me, inquit, prorsus renatum esse sensi & aperitis portis in ipsum paradysum intrasse, - ita mihi iste locus Paulli fuit vera porta paradisi, in præ-*

fat. tom. I. Ien. lat. Quanta & ex his fidei præ reliquis operibus diuinis sit tribuenda prærogatiua, in aprico esse existimo, si expendatur, Deum vnigeniti filii iustitia eos conuetsire & exornare, qui suamet culpa facti sunt *ταλάπωγοι καὶ ἐλεεινοί, καὶ πῶργοι καὶ γυμνοί Apoc. III, 17.* At his inhærerere non licet.

§. XII.

Hinc statim deriuatur noua & incomparabilis dignitas, ex qua, quantum sit fides Dei opus, censeri potest. Videlicet dum illi, qui natura sunt filii iræ, ratione quadam specialiori* pro filiis Dei reputantur & adoptantur; quo honore maior haud cogitari potest.**

* Euincit hoc fundamentum illustrissimæ huius adoptionis, quod est infinitæ Christi, filii Dei, iustitiæ imputatio. Qua induti, quum accedant ad maiestatis diuinæ thronum, quis dubitet, eos tenerrimis amplexibus recipi in sinum paternum, adfectuque nullis verbis exprimendo? Accedit, quod pluribus statim indicabitur, eos ob adsumtam filii carnem vt *fratres & sponsas Christi* spectari, hinc anima fidelis dulcissimo filia nomine a patre compellatur, *psal. XLV, 11.* & a filio suauissimo sororis titulo honoratur *Cant. V, 1. 2.* Quæ nobis, tamquam per speculum, ostendunt, quam insigni gaudeant vere credentes, præ ipsis angelis *παύρησια*, quantoque adoptionis beneficio; quum illi tam præclaris destituantur prærogatiuis. Egregie, at *ὡς ἐν ἀνίγμῳσι*, litteræ cælestes nobis exhibent summam amoris paterni, hinc erga fideles fluentis, magnitudinem. Vnicus sufficiat locus *Ioan. XVII, 26.* *ὡς ἡ ἀγάπη, ἣν ἠγάπησάς με, ἐν ἀύσις ἤ, καὶ γὰρ ἐν ἀύσις, vt amor quo dilexisti me, sit in eis & ego in te.* O stupendum vinculum! quod dum fide, vt in aprico est, efficiat Christus, quis eidem primas deberi inter opera Dei dubitare potest?

** Id res ipsa loquitur. Etenim si eo, qui cælum terramque condidit & adhuc seruat, licet patre frui & quidem tam singulari, vt dictum, ratione, quid me adfligere, quid etiam deesse mihi potest? scriptor Ioannes exclamat: *ἴδετε ποῖα-*

πῆν

πὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, ἵνα τέκνα θεῶν κληθώμεν, I. Ioan. III, 1. Qui infinitus amor in primis elucescit, si summa hæc dignitas cum infinita nostra miseria contendatur, dum iis, qui omnibus iræ diuinæ telis ob tot tantaque peccata subiiciendi essent, tantus offertur honor.

§. XIII.

Amplissima porro censenda est dignitas, illis, quos fecidissima diaboli imago misere deformauerat, *per fidem non modo imaginem Dei reddi; *sed & eosdem ipsi filio vnigenito, tamquam carissimas sponfas* desponderi. *** Qua ratione, quum fideles amplissimos conscendunt dignitatis gradus, fidem profecto ceteris operibus diuinis palmam præripere, nulla sub iudice lis est.

* Exuta imagine diuina serpentis horribilem adsumsit homo imaginem. Quod etsi dictu sit horrendum; neutiquam tamen silentio inuolui *potest. Idem exprobrat seruator pharisæis Ioan. VIII, 44. ὑμῖς ἐν πατρὸς τῆ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆ πατρὸς ἡμῶν θέλετε ποιεῖν & v. 41, ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τῆ πατρὸς ὑμῶν, ex quibus simul natura imaginis diabolicæ constare potest. Pluribus hoc exponit b. 10. ARNDIVS de vero christianismo lib. I. cap. II.

** Quantum hæc amissæ imaginis Dei restitutio opus diuinæ potentiae & amoris sit, partim ex iis, quæ cap. II. §. 7. 8. de intima naturæ humanæ corruptione diximus, partim ex ipsa imaginis diuinæ natura & indole constare potest, de qua vide b. IOAN. FORSTII theol. viatorum practicam, part. I. lib. III. medit. XXXIII. pag. 465. seq. Vnicum addamus ad tantam rem breuibus delibandam locum, II. Per. I, 4. vbi reparationem diuinæ imaginis in animis credentium ita exprimit apostolus: ἵνα διὰ τῶν γυνῶν θείας κοινῶν φύσεως, vt per illas promissiones, per fidem in succum sanguinemque reddendas, fiat consortes diuinæ naturæ. Qua de insigni dignitate ita edisserit b. LVTHERVS tom. II. Alt. fol. 467. a. *Dies ist ein solcher Spruch, desgleichen nicht stehet im neuen und*

alten Testament, wiewohl es bey den Vngleubigen ein gering Ding ist, daß wir göttlicher Natur selbst Gemeinschaft sollen haben. Was ist aber Gottes Natur? es ist ewige Wahrheit, Gerechtigkeit, Weißheit, ewig Leben, Friede und Lust, und was man gut nennen kan. Wer nun Gottes Natur theilhaftig wird, der überkommt das alles, daß er ewig lebet und ewigen Frieden, Lust und Freude hat, und lauter, rein, gerecht und allmächtig ist, wider Teuffel, Sünde und Tod. cet. In tam illustrem imaginem, quum homo, abominanda satanæ effigies, fide commutetur, quis hanc ceteris operibus diuinis præferendam esse, inficias ire audeat?

*** Quid sane illustrius, quid præclarius & optabilius, connubio illo cum Domino gloriæ & rege regum, immo cum Deo infinito, ipsa cogitatione fingi potest? Magnum vero hocce mysterium, uti Paulo res illa stupenda *Eph. V, 32.* audit, firmissimo nititalo integrum Salomonis *canticum* canticorum liquidissime euincit. Quæ mentes profanæ, impurarum cupiditatum mancipia, temere de hoc libro effutunt, ne digna quidem recensione nostra putamus; grauius vero tam absurda perstringuntur ab HERM. WITSIO *miscellaneor. sacror. tom. I. pag. 228.* Adiunge tamquam testem tam inauditæ rei *Psal. XLV,* qui tanti thalami fastigium egregie exponit. Ceterum fide hocce venerandum mirandumque coniugale vinculum effici, ipse dilectissimus sponsus *Hof. II, 21, 22.* declarat. *וארשתך לי באמונה desponsabo te mihi fide.* cet. Audiamus b. LUTHERVM hac de re in tractatu *de libertate christiana*, a vener. PRAESIDE edito, §. 21. pag. 12. ubi tertia, inquit, fidei gratia incomparabilis hæc est, quod animam copulat cum Christo, sicut sponsam cum sponso, quo sacramento ut apostolus docet, Christus & anima efficiuntur vna caro. Quod si vna caro sunt, verum inter eos matrimonium, immo omnium longe perfectissimum consummatum, (quum humana matrimonia huius vnicæ figuræ sint tenues) sequitur & omnia eorum communia fieri, tam bona, quam mala, ut quæcumque Christus habeat, de iis tamquam suis præsumere & gloriari possit anima, & quæcumque anime sunt, ea sibi

arro-

arroget *Christus tamquam sua*. Adde §. 22--25. vbi beatus pater tandem concludit: *quis ergo has nuptias regales satis estimet? quis diuitias glorie gratie huius comprehendat? vbi diues & pius hic sponsus Christus, ducit uxorem hanc pauperulam, impiam, meretriculam, redimens eam ab omnibus illis malis & ornans omnibus suis bonis*. Plura viri diuini tanto de mysterio verba exhibet vener. PRAESES in tractatu *euangelisches Hausgespräch von der Erlösung* pag. 202. sequ. edit. 2. quibus iunge b. IOAN. ARNDIVM, qui in *vero christianismo*, lib. V. c. VII, ipsa experientia edoctus egregia & dulcissima tanta de re sup-
peditat.

§. XIV.

Mirabilis quoque & stupenda res est, illos, qui ob summam naturæ humanæ corruptionem domus & domicilium impuri sunt spiritus, * fide effici templa Dei uiuentis, ita vt ipse Deus triunus in eorum animis, tamquam in throno suo, regiaque sede, residere haud dedignetur. **

* Videloca *Apoc. XVIII, 2. Luc. VIII, 12. c. XI, 21-27. Eph. II, 2. II. Cor. IV, 4. Ioan. VIII, 44.*

** Ecce quantum hoc! quando *Iehoua*, qui ait: *cælum est folium meum, & terra scabellum meum, Es. LXVI, 1.* immo, quem *cæli colorum non capiunt, I. Reg. VIII, 27.* angustum misereque deperditum hominis pectus inhabitare dignatur. τί μόνον ἡ σκεῦη, inquit b. MACARIUS *homil. XXVI. pag. 338.* ἐστὶν ἡ ἀθάνατος ψυχή ἰδὲ πῶς ὁ ἕρως καὶ ἡ γῆ καὶ ἐν ἠυδοῦσεν ἐν αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐν μὴ μόνον εἰς σέ, *pretiosum quoddam vas est immortalis anima. Vide quantum cælum, & quanta terra, nec tamen delictatus est illis Deus, sed solum te.* Deum vero triunum requiescere, sedemque suam ponere velle in cordibus humanis, ipse seruator benignissimus edocet *Ioan. XIV, 23. si quis diligit me, sermonem meum obseruabit, & pater meus eum diliget, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῶ ποιήσομεν, & ad ad eum veniemus & apud eum habitabimus.* Spiritum sanctum
hic

hic non excludi ex iis, quæ statim adduntur, satis clarum est, nempe v. 26. ὁ δὲ παρακλητὴς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ὡμιψης ὁ πατρὸς ἐν τῷ ἰνοματί μου ἐκείνῳ ὑμᾶς διδάξει πάντα καὶ υπομνησει ὑμᾶς πάντα ἃ ἔειπον ὑμῖν, *advocatus autem ille, spiritus sanctus, quem mittet pater in nomine meo, ille vos docebit omnia & suggeret vobis omnia, quæ dixi vobis.* Id quod non aliter, nisi per inhabitationem fieri posse, in liquido est. Confer hic *exercitationem theol. moralem de discrimine nature & gratiæ quoad facultatem recordandi seu memoriam*, sub præsidio ven. IO. FRANC. BVDDEI *sect. III. in miscell. sac. parte III. pag. 343.* Adde loca scripturæ, quæ pluribus mirabilem hanc inhabitationem describunt II. Cor. VI, 16. *Es. LXVI, 2. col. cap. LVII, 15. Eph. III, 17.* vbi speciatim de Christo adferitur, eundem καὶ σκηνῆσαι habitare *per fidem in cordibus.* conf. *Ioan. VI, 56. c. XV, 4.* Nec omittendum, litteras sacras hancce inhabitationem abstrusissimam, omnemque rationem longissime transcendentem, in primis spiritui sancto magna cum emphasi vindicare. Vide I. Cor. III, 16. & cap. VI, 19, vbi fragile sordidumque hominis corpus tam inauditæ dignitatis particeps esse traditur, vt templum spiritus sancti apostolo audiatur. Huc quoque pertinet, quum vere credentes vnctos esse spiritu sancto diuina docent oracula, vid. I. *Ioan. II, 20. & v. 27. II. Cor. I, 21. 22.* confer vener. IO. FRANC. BVDDEI *dissertationem historico-theol. de origine, dignitate & usu nominis christiani* §. 21. seq. in *miscell. sac. parte I. pag. 422.* Immò quando ob signati eodem ad diem redemptionis *Eph. IV, 30.* dicuntur, vt hac ratione ipsum spiritum Dei arrhabonem habeant futuræ hereditatis *Eph. I, 14.* Quæ omnia quam egregia quam insignia sint, quis fando adsequi potest? Sed quid pluribus his immoror? Laudandus hic est MART. STATIVS in *geistlicher Schatzkammer der Gleubigen lib. IV. c. I. pag. 353.* qui fidelium illustres dignitates pro virili decantat. Quæ de modo miræ huius inhabitationis dici solent, vide in IO. FRANC. BVDDEI *insit. theol. moralis parte I. cap. I. sect. IV. §. 88. pag. 135.* Fide vero quum tam stupendum inter Deum triumum miserosque mortales consortium produca-

tur,

tur, merito hanc inde efficio consequentiam, eam nulli diuinorum operum facile cedere.

§. XV.

Nec minoris æstimandum, illos, qui per inimicam Deo rebusque diuinis mentem hostes * existunt, fide effici amicos Dei, ** immo fratres Iesu Christi. *** Fidem hinc illustrissimum esse Dei opus res ipsa pro me loquitur.

* Conferantur, quæ §. 4. huius capituli & cap. II. §. 8. dicta sunt Addimus Col. I, 21. και υμεις ποτε υπεναντιον οντας απηλλοτριωμενος και εκθεος η διαβολα εν τοις εργοις τοις πονηροις, & vos quum essetis quondam abalienati & hostes per rationem in operibus malis: ex quo inimicitia huius gratuita censei potest, dum sese etiam in eo quam maxime exserat, in quo nos Deus reliquis animantibus præstantiores creauit.

** Vide Sap. VII, 27. ubi sapientia dicitur per ætates singulas transire, amicos Dei & prophetas comparans. Et Iac. II, 23. de Abrahamo perhibetur: εως ευσεως Αβρααμ ηω θεω και ελογισθη αδελφω εις δικαιοσυνην, και φιλησθε εμ εν ληθη, creditur Abrahamus Deo & imputatum est ei in iustitiam & amicus Dei nominatus est. Ex quo loco simul natura admirandæ huius amicitia constare potest. Nititur reconciliatione, Christi sanguine parta, quæ si vera fide apprehendatur, dulcissimum inde inter Deum hominemque enascitur mutua amicitia consortium. Deus enim illos, quos fide filio, eiusque meritis, inhærere cernit, eodem, quo filium, complectitur paterni amoris adfectu, Io. XVII, 23. In hominem autem vere credentem quum amor Dei, qui tantus est, ut Christus υπεραδσεβων mortuus sit, per spiritum sanctum effundatur. Rom. V, 5. quid inde, nisi familiarissimum hominis cum Deo commercium, oriri potest? Quæ ineffabilis familiaritas indissolubili gaudet mutua adhesionis nexu, vide Pf. LXIII, 7. 8. 9. Ebr. XIII, 5. Ef. XXV, 9. proditque se per amica inter utrosque colloquia. Deus cum homine ut amico loquitur per verbum, vel incundissima promissa eorum animis insinuando, Hof. II, 14. vel eosdem consolando & erigendo in afflictionibus Iof. I, 9. Ef. LXVI, 13. immo

K

ipsis

ipsis nonnumquam ea, quæ sunt occulta, detegendo, quod contigit Abrahamo, *Gen. XVIII, 17. num celem ego Abrahamum, quid sim facturus?* Quæ occultorum iudiciorum reuelatio per immediatum adloquium etsi iam iam cesset; idem tamen præstat Deus amicis suis, quando eosdem per miram rerum externarum dispositionem, venturis subtrahit calamitatibus. Insigne hic fuit exemplum Christiani Hierosolymitani, qui imminente huius impiæ vrbs interitu, Pellam, nescio quo fato, sese contulerant. Confer hanc in rem b. IOAN. GVIL. BAIERI *dissertat. de migratione christianorum in urbem Pellam.* Sic & homo ea, quæ inter amicos obtinet, *ωσπρηνσθε* cum ipso Deo loquitur: id quod fit vel per indefessas preces, continuosque gemitus, dum omnes animi curas & sollicitudines in sinum eius defert & effundit, *Pf. LV, 23. & I. Pet. V, 7.* vel per gratiarum actiones, laetosque hymnos, quibus amici optimi inuictam fidem, eximiam pulcritudinem, summamque decantat suauitatem, quod ex canticis Salomonis pluribus constare potest. Qui familiares amicorum, mirabiliter coniunctorum, sermones adeo animos amore accendunt & inflammant, vt mutuis caritatis officiis inter se certare videantur. Deus tenerrimo suos complectens amore die nocteque eorum inuigilat salutem, prouida sua mente non modo quæuis pericula auertendo; sed & eosdem omni bonorum genere reficiendo & exhilarando. In primis descendit in omnia familiaritatis officia optimus ille amicus, mediator inter homines Deumque, Iesus Christus, qui in curia illa cælesti, quam angeli contacta facie venerantur, egregie causam suorum agit amicorum, eosdem patri commendando, laudando, exultando, illisque inauditam parando felicitatem. Quæ omnia mouent familiarem, seu amicum Dei, vt nec suo hic desit officio; sed se potius ipsum totum Deo & seruatori tradat & consecret. Hinc relictis, spretis exutisque mundi illecebris, fidelis anima ingenue aperteque fatetur: *dilectus meus, meus est; & ego illius, Cant. II, 16.* Idque re ipsa euincit, dum totus conflagrat animus sese consumendi in seruitiis tanti amici, *Io. XV, 14.* seque fidum præstandi vsque ad mortem, *Apec. II, 10.* At hæc

hæc sufficient. Quantum vero hoc sit munus, eo, qui vt rex sedet in cælesti folio, cum cætaque regit & gubernat, vti posse familiariter, quilibet iustus rerum spiritualium æstimator, vel me non indicante, intelligit.

*** Fundamentum præclarissimæ huius dignitatis in eo positum est, quod filius Dei humanam induere carnem, eiusdemque nobiscum naturæ particeps esse voluerit. Id quod Paulus Ebr. II, II, seq. ita exprimit: ὁ, τε γὰρ ἀγάζων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἐνὸς πάντες· δι' ἧν αὐτίαν ἔκ ποιεῖσθόνται ἀδελφὸς αὐτὸς καλεῖν, cet. *Nam & qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno sunt omnes. Quam ob causam non erubescit eos vocare fratres.* Inde hominibus aditum ad summos honores patere clarissimum est. Conferatur IOAN. FRANCISCVS BVDDVS in *meditatione sacra de aucta per incarnationem Christi humani generis dignitate*, quæ exstat in *meditationibus sacris*, iam supra citatis, pag. 190. Verumenimvero, quum plerique mortalium pro dolor! tantis diuinæ gratiæ thesauris iustum statuere pretium haud didicere, immo his turpiter reiectis, vanarum tantum, quas mundus iactat, dignitatum opumque, vmbas sectentur; tanto honoris fastigio sua ipsorum culpa excidunt. Quare merito fidei tantum dignitatem tribuimus tantam. Hac sola digni reperimur tam splendido fraternitatis maxime stupendæ vinculo connecti. Non enim Christus pharisæos, aliosque eiusdem farinae homines; sed solos discipulos, metu & terrore ob admissa peccata perculsos, gratiamque resurgentis sitientes, tanta dignatur compellatione, vt videas Ioan. XX, 17. *πρὸς τὸς ἀδελφὸς μὲν, καὶ ἐπὶ αὐτοῖς· ἀναβαίτω πρὸς τὸν πατέρα μου καὶ πατέρα ὑμῶν, καὶ θεὸν μὲν, καὶ θεὸν ὑμῶν, proficiscere ad fratres meos & dic eis: ascendito ad patrem meum patremque vestrum, & ad Deum meum Deumque vestrum.* Huc quoque referas, quando Christus primogenitus inter multos fratres audit, Rom. VIII, 29. col. Col. I, 18. quo titulo nihil aliud innuitur, quam Christum in domo patris cælestis curam & œconomiam gerere rerum fraternarum, siue humanarum, & inter fratres suos, qui sunt vere credentes, esse primum & principem, conf. vener. IOANNIS FRANC. BVDDI *meditationis*

tationem paschalem de Christo primogenito ex mortuis, inter modo cum laude nominatas meditationes sacras, pag. 176. Idem est, quod illustrat nomen *אָבִיב*, quod benignissimo seruatori, qui iure confanguinitatis nos in libertatem ex durissima feruitute adseruit, hæret, vt *Gen. XLVIII, 16. Iobi XIX, 25.* Quæ de voce plura tradit SALOMO GLASSIVS in *orat. de lingua ebræa necessitate & utilitate*, quæ inserta eius *philol. sacræ* legitur pag. 515. Vides ex hisce, quanta hæc dignitas sit, quantus honor, quam stupenda res! eo gaudere fratre, qui tamquam dominus vitæ & mortis fedet ad dextram patris omnipotentis, omnia ferens verbo suo efficacissimo. Inspiciamus, quæ tanta dere b. LUTHERVS tom. IV. *Altenb. fol. 700. b.* meditatur: *wer von Herzen gewiß und fest glaubte, daß Christus sein Bruder were, der würde in eitel springen daher gehn und sagen: wer bin ich, der ich zu solchen Ehren komme, und Gottes Sohns Bruder bin und heisse? bin ich doch nicht werth, daß ein so großer König und Herr aller Creaturen, mich seine Creatur heisse. Nun hat er nicht daran Gnüge, daß ich seine Creatur bin und heisse, sondern wil auch, daß ich sein Bruder sey und heisse. Sollte ich nun nicht frölich seyn, sintemal mich der Mann seinen Bruder heisset; der ein Herr ist über Himmel und Erden, über Sünd und Tod, über Teufel und Hælle, und alles, was genant mag werden, nicht allein in dieser Welt, sondern auch in der zukünftigen? aber unsre Herzen sind zu klein und zu enge und der Trost ist viel zu groß und gar zu überschwenglich, daß wir ihn nicht fassen können. cet. Es ist ein groß Ding und Wunder, daß Christus sich nichts daran kehret, daß wir so grosse und basse Buben sind, dennoch das anangesehn wil er unser Bruder seyn. cet. Quæ dignitas fide quum obtingat, quis ea maius vquam vidit opus?*

§. XVI.

Tandem, vt omnem gloriam dignitatemque, quæ fidelibus impertitur, vnico fauce complectar, illud hinc sequitur, eosdem esse Dei heredes, immo coheredes Christi.* Fide quum & hoc obtineatur, quis eam, tamquam Dei opus, summa ratione stupendum, venerari detreçet?

* Cla.

* Clarissimis id testatur Paullus *Rom. VIII, 17.* εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι κληρονόμοι μὲν θεῶν, συγκληρονόμοι δὲ χριστοῦ. *Quod si filii sumus, etiam heredes; heredes quidem Dei, coheredes autem Christi.* Hæc non modo iure adoptionis; sed & fraternitatis, tamquam firmissimo niti talo, ex hæcenus dictis nemini obscurum esse potest. Quæ b. MART. LVTHERVVS loco modo citato ita exprimit: *die Folge, so das Wort, Bruder, mit sich bringet, ist über alle maß wichtig und herrlich, denn bin ich Christus Bruder, so folget unwidersprechlich, daß ich mit Christo sitze in gesamten leben und gleicher Erbschafft. Also giebt mir das Wort Bruder eine solche Krone auf mein Haupt, welche niemand aussprechen kan, noch mit Gedancken ergründen oder begreifen.* cet. Idem confirmant loca *Luc. XXII, 29. Apoc. III, 21. Qui vicerit, tribuam ei, ut sedeat mecum in throno meo, ut & ego vici & sedeo cum patre meo in throno eius. Et ad Phil. III, 21. qui transfigurabit corpus nostrum humile, ut conforme fiat eius corpori glorioso.* Quare merito Paullus hanc hereditatem nominat, τὸ κατ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βίαις & δόξης. *II. Cor. IV, 17. Quum itaque ipsi apostolo tantæ rei exprimendæ verba defuerint, nihil aliud supereff, quam vt cum b. MACARIO homil. XXXIV. §. 3. pag. 451. adseramus: ὁφείλει ἐν τις μᾶλλον ἀγαλλιασθῆναι καὶ χαρῆναι, ὅτι τοσῶτον πλεῖστον καὶ κληρονομία τοῖς χριστιανοῖς ἡτοίμασαι, ὥστε μηδένα δυναθῆναι εἰπεῖν, ἢ ἐξαγορεύσαι* debet igitur aliquis vehementius exultare & letari, tantas opes & hereditatem christianis preparatam esse, ut nemo possit eloqui aut enarrare. Quod immensum & infinitum βεβαίον quum fides reportet, habes hic summum Dei opus. Adponamus iterum verba LVTHERIVS ad legationem MART. STATII in geistlicher Schatz-Kammer der Gleubigen pag. 321. *der Glaube halt sich an Christum, und schleufft ihn in sich, als sein eigen gegeben Gut. Denn der Glaube ist ia nicht der Schatz von Gott gegeben, daran man glauben soll, sondern Christus Gottes Sohn. Aber wie groß und unansprechlich dist alles ist, so ist doch dagegen viel grosser und wunderbarlicher daß ein menschlich Hertz alles soll können glauben. Denn da muß ein Hertz seyn,*

das dakan fassen, mehr denn Himmel und Erden vermag zu begreifen; daß man muß sehen, was für eine treffliche göttliche Kraft und Werck der Glaube ist, der da kan der Natur und aller Welt unmögliche Dinge thun, und nicht weniger wunder ist, denn alle Gottes Wunder und Wercke, noch grösser, denn daß Gott ist Mensch worden. cet. Hinc merito diuinus scriptor exclamat: ὁμολογούμεως μέγα ἐστὶ τὸ ἴς εὐσεβείας μυστήριον. Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐπίστυθῆ ἐν κόσμῳ, omnium confessione magnū est mysterium: Deus manifestatus in carne, fides in habita est in mundo, I. Tim. III, 16.

§. XVII.

Dum non procul a portu abesse videmur, nouum occurrit pro fide, tamquam opere Dei omnium maximo, argumentum, a fide infantum desumptum. In caussa hæc sunt: destituuntur hi vsu rationis & omni cognitione; non minus tamen Deum in his, quam in adultis, pro immensa potentia, qua potest efficere, quæ non intelligimus, fidem saluificam operari litteræ cælestes edocent. *

* Dum ipsis non modo salus æterna, quæ sola fide obtin- git, adiudicatur, Marci X, 14. 15. sed & expressis verbis τὸ credere ipsis vindicatur, Matth. XVIII, 2. 3. 4. 5. 6. ὅς δ' ἀνιστανδαλισθῆ ἕνα τῶν μικρῶν ἴστων, τῶν πισυθῶτων εἰς ἐμὲ. cet. quisquis autem of- fenciculo fuerit vni ex paruis istis, qui in me credunt. Accedit, quod baptismus expresse ab apostolo vocatur ἄλλοτερον παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματι ἁγίου. lauacrum regenerationis spiritus sancti. Tir. III, 5. quis vero est is, qui regenitus, seu ex Deo natus est? πᾶς ὁ πισυθῶων, ὅτι ἰησοῦς ἐστὼ ὁ χριστός, respondet apostolus I. Ioan. V, 1. Ipsa quoque natura sacramenti hoc requirit, quum alias omni careret fructu hocce initiationis sacramentum. Vnde necesse est, vt Deus tale quid producat efficiatque in tenerum infantum animis, quo omnium Christi meritorum participes redduntur, idque est, quod nos fidem nominamus. Nolo hic plura vrgere contra eos, qui fidem infantum peruegant; quum
in

in omnibus theologorum nostræ ecclesiæ scriptis dogmaticis hac de re præcipiatur fusius, quorsum lectorem ablego, præcipue ad FRIDEM. BECHMANNVM *adnotationibus oberioribus in compendium theol.* LEONH. HVTTERI *loco XX. qu. XI. §. 2. seq. pag. 668.* Præterea laudo doctissimos viros, peculiaribus scriptionibus hanc materiam magna cum laude pertractantes, VÆGIDIVM HVNNIVM, IO. ADAMVM SCHERZERVUM, IO. NICOLAVM QVISTORPIVM. Quibus adde celeberrimi apud Lipsienses hodie theologi, CHRISTIANI FRIDERICI BOERNERI *disput. de fide Iacobi in vitro*, qui in primis IO. MARCKIVM refutat §. 12. pag. 36. Videatur quoque, qui nouissime idem persequutus est, IO. GEORGIUS WALCHIVS, vir clarissimus, *dissert. theol. de fide infantum in vitro*. At si quæras, quo pacto fides, quæ vultum rationis alias postulat, nec sibi absque noticia constat, in infantes, his omnibus destitutos, cadere possit? scias, hic se prodere stupendum potentia opus, quod nulla ratione indagare potest intellectus humanus, idque proinde non rimari; sed admirari sancta decet mente ac venerari. Hinc optime tibi consules, si illos, qui fidem infantibus ea ex causa abiudicant, quia id ratione capere nequeunt, non audias; mecum hinc potius elicias, quod sponte sua fluit, fidem omnia opera diuina sua præstantia longe superare.

§. XVIII.

Finem & coronidem nostræ imponat tractationi, stupenda fidei victoria, & inuicta vere credentium in summis quoque calamitatibus & afflictionibus constantia & perseverantia. * Quæ si rite perpendatur, egregium addunt iis omnibus, quæ de fide, tamquam opere Dei optimo, diximus, pondus.

* Descendendum iam mihi est in tristissimos illos tormentorum atrocissimorum campos, quos inaudita hostium christiani nominis sæuitia primis ecclesiæ primitiæ euangelicæ sæculis aperuit. Sane quidquid furor crudelitatis, quidquid ingenium acuminis, quidquid dignitas potentia suggererat:

id omne ad excogitanda & exquirenda varia, eaque crudelissima suppliciorum genera, christianæ religionis confessoribus, infligenda, & ad fidem eorum extorquendam excutiendamque, conferebatur. Specialius hæc recensere huius loci non est. Ceterum vanum irritumque fuisse omnium hostium conatus, euentus fatis abundanter edocuit. Diuina fidei, qua primi illi confessores pollebant, vis & potentia, semper illæsa, semper inuicta perdurabat, nullis cedens doloribus; sed potius victrix de summis quibusque cruciatibus triumphum egit, adeo vt merito exclamare potuerint ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν; Rom. VIII, 37. Qua ratione luculentissimo comprobatum est exemplo, *fidem esse victoriam, quæ vincit mundum*. I. Ioan. V, 4. Egregie hæc nobis Paullus ob oculos ponit Ebr. XI, per integrum caput. Πίστις, inquit v. 24. 25. Μωσῆς μέγας γενόμενος ἠγήσασθαι λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς φαραῶ. Μᾶλλον ἐλόμην ὁ συγκρατηθεὶς Δαυὶδ λαῶ Ἰσραὴλ, ἢ πρὸς καιρὸν ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν. Μείζονα πλεῖστον ἠγάσθημεν ὅτι τῶν ἐν λιγυρίῳ θησαυρῶν τὸν ὀνειδισμόν Ἰσραηλ ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μετὰ ποδοσίαν, &c. *Per fidem Moses iam grandis renuit vocari filius filie Pharaonis: potius eligens simul malis vexari cum populo Dei, quam temporariam habere peccati fructu-nem; maiores ducens diuitias probrum Christi thesauris Aegyptiacis. Intuebatur in præmii retributionem.* Iunge his v. 35. seq. *mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alii vero ἐτυμωσαν ἑθνησαν, distenti sunt in palo, eique adfixi ad vltimum vsque halitum distenta terga atrocissimis fustibus exposuere, & πρὸς δεξιόμενοι τὸν ἀπολύτρωσιν, scilicet quæ ipsis sub conditione ἀποσασίας offerebatur. Alii, pergit apostolus, ludibria & flagella sunt experti, insuper & vincula & carcerem. Lapidati, dissecti, tentati sunt, oberrarunt cum ouillis & capris pel-libus, egentes, adstricti, male habiti.* Adde Rom. VIII, 35. seq. & I Cor. IV, 9. seq. Audiamus hac de re b. LUTHERVM tom. V, Alt. fol. 648. *das ist nun die Kunst des Glaubens, daß man ergreiffe dasienigo, so man nicht siehet, wie denn alles, was wir von Christo haben, verborgen ist und wird gleich das wieder*

Spiel

Spiel davon gesehen, denn der Glaube siehet, daßer nicht fület oder greiffer. Das ist die Kunst des Glaubens, ein solch scharff Gesicht hat der Glaube, daß, wenn ich sehe, daß der Hencker mir den Kopf abhauet, oder mich verbrennet und ich getödtet werde, das süblich, und habe den Todt für den Augen, da soll ich dennoch sehen das Leben und sagen, ob ich gleich getödtet werde, so wil ich doch wieder leben. cet. Ex quibus cuilibet patere posse puto, quam infinita lateat in fide potentia, quantumque illud sit diuinæ virtutis opus. Nec hic silentio prætereunda summæ illæ calamitates, omnes dirissimorum hostium impetus & cruciatus longè superantes, si vere credentes se a Deo relictos desertosque esse existimant, omni gratiæ certitudine amissâ: quibus iungit se infernalis genii horrendus furor, vt se pessimis de Deo rebusque diuinis suggestionibus sentiant expositos, de quibus extremis tormentis vide fufius b. IOAN. PORSTIVM *theol. pract. regeneritorum*, meditat. XLIV. pag. 637. seq. breuius b. IOAN. ARNDIVM lib. II. c. 53. At quum & hic fides, stupenda Dei potentia in tantis tenebris conseruata, victoriam reportet, immo eo altiores agat in animo radices, quo grauius fuit concussa & quassata, quid aliud nobis relinquitur, quam vt his omnibus perpensis, clarissima profiteamur voce, summum, summum, inquam, fidem existimandum esse Dei opus?

§. XIX.

Iam liceat vela contrahere, summas, quas mente concipere possumus, gratias, Deo, fonti omnis vitæ & lucis, agentibus, quod tot tamque stupendis hæctenus in nos collatis beneficiis, & hoc addere benignissime voluerit, vt publico specimine, quam nobis in academiis insinuauerit pro imensa sua gratia, mentem, ostendere haud indignos prorsusque ineptos, reddiderit. Effundat, rogamus, super omnes,

L

omnes,

omnes, spiritum fidei, ut hanc, tamquam σοφίαν θεῶν ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκρυφωμένην, sapientiam Dei in mysterio, id est, occultam, quam Deus praefiniuit ante secula in gloriam nostram, I. Cor. II, 7. venerari & colere discant. O ter quaterque beatos! qui relicta μαρτυρία ἀναστροφῆς καὶ ἠρεσκασίας, ex qua Christus teste Petro I. ep. 1, 18, pretioso sanguine suo nos redemit, exutisque circa fidei pietatisque studium praëiudiciis, hanc sapientiam, velut argentum, quarunt, & tamquam abditos thesauros scrutantur, Prou II, 4. Nam qui eam consequitur, consequitur vitam cap. VIII, 35. non modo spiritualement, ut uiuant cum Paulo in fide filii Dei, Gal. II, 20. sed & æternam, qua a spiritali nulla ratione diuelli potest, ut fruantur eadem, quam Christus esse consequutus, hereditate. Quam infinitam felicitatem Deus omnibus clementissime largiatur per Iesum Christum, dominum, seruatore ac redemptorem nostrum vnicum!

ERRATA.

Lege p. 3. l. 3. tentandi. p. 5. l. 13. Act. XX, p. 30. l. 11. sunt & qui p. 31. l. antepen. τῆς p. 32. l. 7. de Deo. p. 35. l. 10. v. 13. l. II. ἡρώδης p. 46. l. 9. τῆς ἰαχού. p. 47. l. 19. robur. p. 61. l. 7. pro IOAN. lege HENR. Dele p. 30. l. 3. posterius ad.

PRAE-

PRAESTANTISSIMO DOCTISSIMO-
QVE IUVENI

IOANNI LICHOTIO

SVO

S. P. D.

IO. FRANCISCVS BVDDEVS.

Non sine insigni laetitia intellexi, TE dissertationem a-
cademicam de fide tamquam opere Dei summo,
sub moderamine summe venerandi viri, cuius mi-
hi longe iucundissimum nomen est, PAVLI ANTO-
NII, eruditorum examini expositurum. Nullus enim
dubito, quin ea id facturus sis ratione, vt opinio, quam
omnes, quibus innotuisti, de TE animo conceperunt, in-
de confirmetur. Ad me quod adinet, non possum non
praeclara quaeuis atque egregia de TE sperare, patriaeque
TVAE atque ecclesiae polliceri. Per omne enim istud
tempus, quo & institutione mea vsus & in aedibus meis
commoratus es, eam vitae studiorumque TVORVM iniui-
sti rationem, quam sequi eos decet, qui suae pariter ac a-
liorum hominum curae illorum aliquando committen-
dorum saluti, rite consulere cupiunt. Nihil enim TIBI
aut prius aut antiquius fuit, quam vt litteris iis, quibus
ecclesiae doctorem instructum esse decet, haud perfuncto-
rie animum imbueres, cum iis tamen etiam virtutis pie-
tatisque minime fucatae studium coniungeres, adeo vt a-
liis exemplum, quod imitari, & ad quod se componere
possent, relinqueres. Atque haec cum mihi aliisque per-
specta

ſpecta ſint & explorata, recte prorfus facis, dum publico etiam ſpecimine, quid valeant humeri, quid ferre recuſent, demonſtras, temporisque non male collocati rationem reddis. Digniſſimumque eſt, quod elegiſti, diſſertationis argumentum, in quo ingenii pericliteris vires, immo ita comparatum, vt certa me ſpes teneat, fore vt vberimi copioſiſſimique inde ad alios redundant fructus. Si enim miſeri mortales intelligerent, fidem maximum eſſe Dei opus, in quo ſumma eius & potentia & benignitas elucet, perſuaſuri ſibi temere non eſſent, in ſuis plane hoc poſitum eſſe, viribus, ea agere aut efficere quae aeternae ſalutis ratio poſtulat, ſeque ad tantum opus accedere poſſe, quandocumque ſibi commodum viſum fuerit, etiamſi iam vltima immineat hora. Quo quidem vt nihil pernicioſius cogitari poteſt, errore, ita eodem plurimi abrepti in perniciem ſuam ruunt. Hoc ergo dum agis, vt rectius mortales ſapere doceas, non eſt quod dubites, quin omnibus hiece TV vs ſe valde ſit probaturus labor. Quo nomine vt TIBI gratulor, ita praepotentem Deum ſupplex veneror, vt cuncta porro ex animi, nihil niſi quod ſupremo Numini placeat, cupientis, ſententia TIBI cedere iubeat. Vale. Scribebam lenae die XII. Maii
M DCC XXVIII.

F I N I S.

Fg 6179

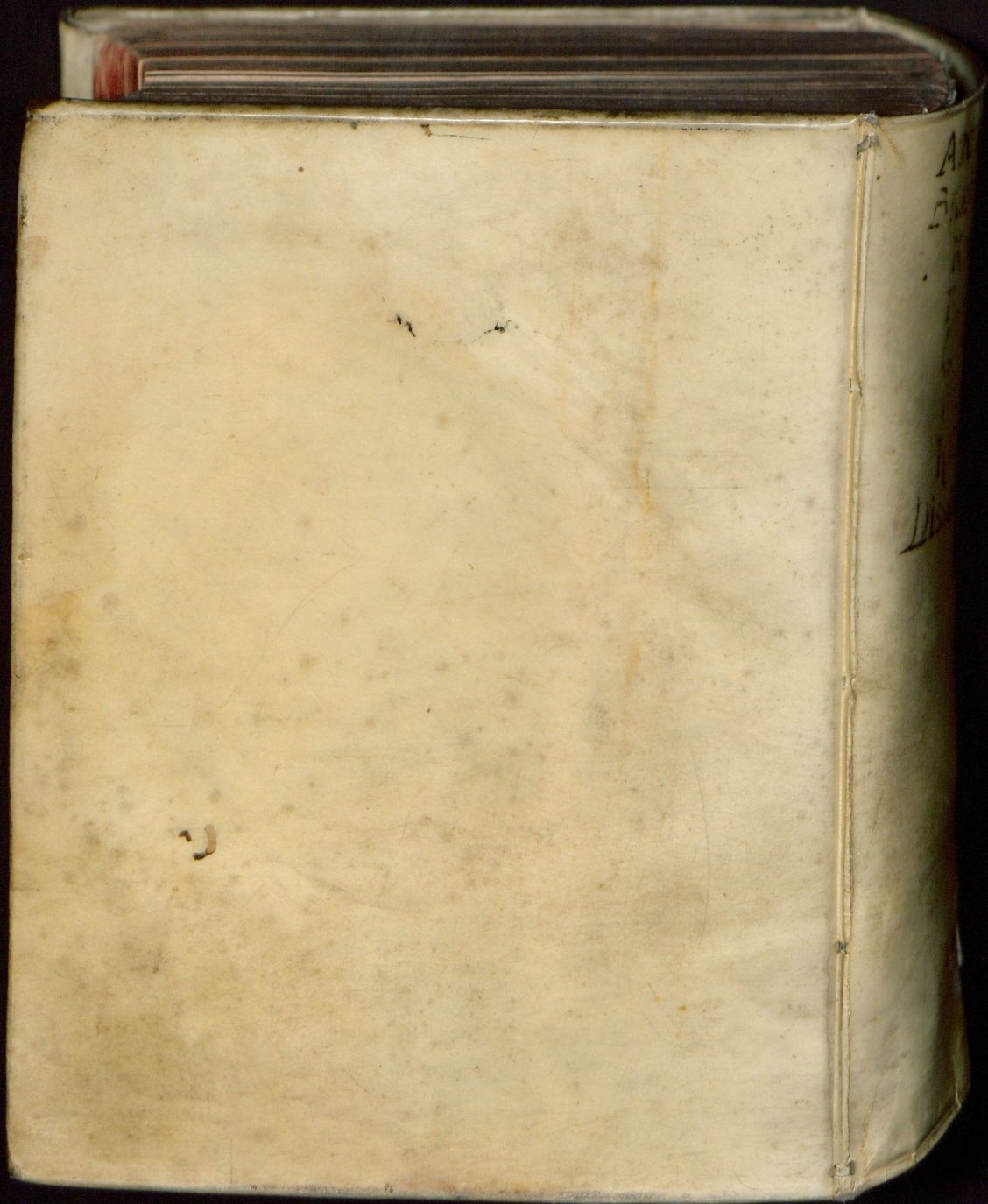
ULB Halle
002 675 65X

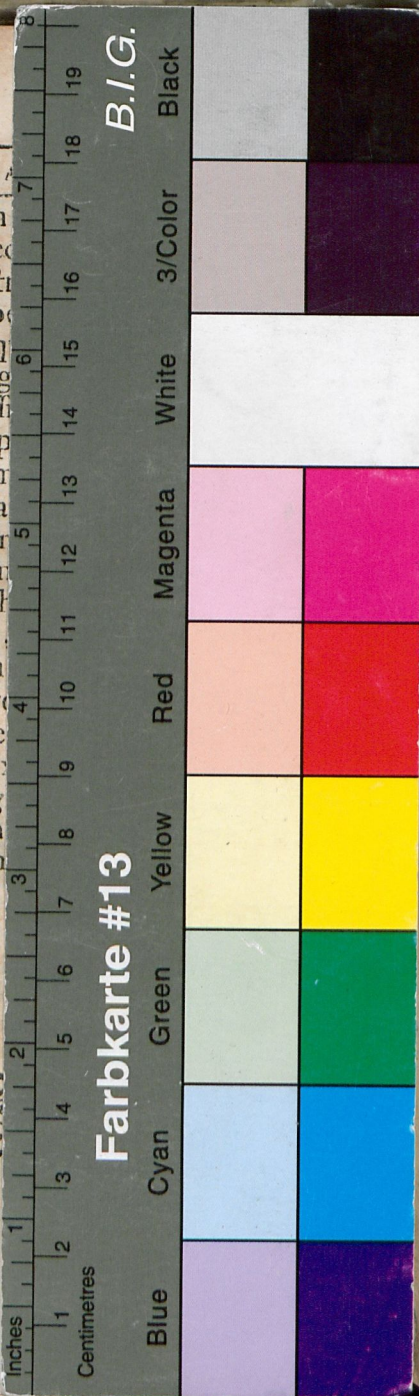
3

W 78

Farbkarte #13

B.I.G.

45

DISSERTATIO THEOLOGICA

DE

FIDE, TAMQVAM
OPERE DEI SVMMO:

QVAM

DIVINO FRETVS AVXILIO

IN REGIA FRIDERICIANA

PRAESIDE

PAVLO ANTONIO,

S. S. THEOLOGIAE DOCT. EIVSQUE PROFES-
SORE PVBL. ORDINARIO, CONSISTORII REGII
IN DVCATV MAGDEBURGICO CONSILI-
ARIO, ET DIOECESEOS SALANAE
INSPECTORE,

*PATRONO AC PRAECEPTORE SVMMA ANIMI
VENERATIONE COLENDO,*

IN AVDITORIO MAIORI

SOLEMNI MODESTOQVE DISQVIRENTIVM
EXAMINI SVBIIICIT

AVCTOR

IOANNES LICHOTIVS,

ELBINGA-PORVSSVS,

S. THEOLOGIAE CVLTOR.

HALAE MAGDEB. AD D. MAII. AN. REPAR. SAL. CIO MDCC XXVIII.

LITTERIS CHRISTIANI HENCKELII, ACAD. TYP.

